

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Назва теми

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Психологія»

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група ППМз-20-1 _____ Криворучко І.Я.

Підпис

Ініціали, прізвище

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент

Науковий ступінь, вчене звання

Підпис

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

_____ Підпис

Є. М. Потанчук

Ініціали, прізвище

_____ 2021 р.

Хмельницький 2021

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Криворучко Ірина Яківна

Ключові слова: готовність, професійна діяльність, консультативна діяльність, тренінг.

Об'єкт дослідження: готовність майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Предмет дослідження: особливості формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

За результатами дослідження розроблено тренінгову програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності..

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, що сприятиме розвитку важливих особистісно-професійних якостей, націлених на подальший розвиток професійної майстерності майбутніх психологів.

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства внаслідок соціальних та економічних процесів, що нині бурхливо розгортаються на тлі всесвітньої глобалізації, загострення політичних протиріч, військової, політичної, економічної криз, виникають складні ситуації у взаєминах між людьми, зокрема, збільшення дефіциту спілкування, що, у свою чергу, потребує використання послуг висококваліфікованих фахівців з базовою психологічною освітою.

В Україні проблема фахової підготовки майбутніх психологів є актуальною, оскільки з'явилися виробничі потреби, реалізація яких вимагає допомоги кваліфікованих психологів-професіоналів. Результати психологічної допомоги людям значною мірою залежать від рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, їх особистісного розвитку, розкриття й реалізації свого потенціалу. Тому, проблема формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності є сьогодні актуальною як ніколи.

Наукові дослідження щодо проблеми формування готовності практичних психологів до професійної діяльності висвітлюються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Так, зокрема, дослідженням готовності психолога до професійної діяльності займалися такі вчені, як Ю.Є.Альошина, О.Ф.Бондаренко, С.В.Васьківська, П.П.Горностай, М.А.Гуліна, А.К.Дмитренко, Д.Крістенсен, Т.Крістіані, В.Г.Панок, І. Солійчук, І. Томаржевська; формуванням готовності психологів до психологічного консультування – О. Бондаренко, П. Горностай, Л. В. Карамушка, В. Панок, Н. Чепелева; професійної готовності майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами – Н.Берегова; формуванням готовності майбутніх психологів до консультативної взаємодії зі старшокласниками, схильними до правопорушень – Я. Чаплак ; готовності майбутніх психологів до роботи з дітьми з особливими

потребами – А. Руденок. Також проблемами особистісної готовності майбутніх психологів займалися такі вчені як О.Г.Асмолов, Л.А.Ахтаєва, Л. І. Божович, О.Ф.Бондаренко, Ф.Гоноболін, О.Г.Ковальов, Л.Кондрашова, Н.І.Пов'якель, В.В.Рибалка, Л.О.Хомич, С.К.Шандрук, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко тощо.

Об'єкт дослідження: готовність майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Предмет дослідження: особливості формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Мета дослідження теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.
2. Дослідити зміст та структуру основних компонентів готовності до консультативної діяльності.
3. Експериментально виявити особливості формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.
4. Розробити та апробувати тренінгову програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності підвищиться за умови розвитку особистісних та професійних якостей, що можливо завдяки застосуванню спеціальної тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення визначеної мети застосовувався комплекс **методів дослідження:**

теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація;

емпіричні: спостереження, бесіда, опитування, тестування, психолого-педагогічний експеримент;

методи кількісної та якісної обробки даних.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, що сприятиме розвитку важливих особистісно-професійних якостей, націлених на подальший розвиток професійної майстерності майбутніх психологів.

Експериментальна база: дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету зі студентами психологами старших курсів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження: результати теоретичної частини дослідження апробовано під час проведення тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Результати емпіричного дослідження висвітлені у наукових статті та тезах: Криворучко І. Я. Формування готовності майбутніх психологів-консультантів до професійної діяльності. Матеріали XIV Міжнародної НПК «Theoretical and practical foundations of science», Рим, Італія, 2021. С. 32-50; Криворучко І. Я. Професійне становлення майбутніх психологів-консультантів: теоретичний аспект. Збірник тез доповідей Щорічного наукового круглого онлайн-столу «Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього», м. Київ, 10 червня 2021 року. – Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С.14-16.

Структура роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновку, переліку джерел посилання та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Консультативна діяльність як провідний напрям роботи психолога

В Україні проблема фахової підготовки майбутніх психологів є актуальною, оскільки з'явилися виробничі потреби, реалізація яких вимагає допомоги кваліфікованих психологів-професіоналів, зокрема у галузі реклами, бізнесу, промисловості, менеджменту, консультативної й терапевтичної практики, виховання підростаючого покоління. Одним з важливих шляхів вирішення проблеми є якісна підготовка майбутніх психологів до консультативної роботи з різними верствами населення.

У професійній діяльності практичного психолога консультативна діяльність є одним із провідних напрямів. Якщо говорити про консультування як процес допомоги один одному, то історично він виник давно.

За допомогою наукових джерел з досліджуваної проблеми (Р. Браун, М. Гуліна, Дж. Коттлер та ін.) з'ясовано, що в 50-ті роки ХХ ст. на Заході в межах психотерапії постала необхідність виокремити консультування від клінічної психології, яка надає допомогу психічно і соматично хворим людям. Учені звернули увагу на вивчення природи тієї реальності, що породжує життєві проблеми, які самотійно не може вирішити психічно та фізично здоровий клієнт, тому звертається до кваліфікованого фахівця, механізмів побудови взаємодії консультант-клієнт на засадах довіри й толерантності. Нині психологічне консультування – прикладна галузь психології з надання допомоги психічно і соматично здоровим людям під час проблемних ситуацій [63, с. 18].

Наразі «консультування» не має єдиного визначення. Це пов'язано здебільшого з широким використанням термінів «консультація» і «консультування» в різних галузях і сферах людської діяльності.

Психологічне консультування є особливим видом діяльності практичного психолога. На думку багатьох вчених психологічне консультування суттєво відрізняється від індивідуальної та групової психотерапії, психокорекції та одночасно пов'язано з усіма видами діяльності практичного психолога.

Вивчення консультування як напряму професійної діяльності практичного психолога вимагає звернення до науково-теоретичних джерел тих галузей знань, де це явище стало традиційним і має наукове обґрунтування.

Сутність психологічного консультування полягає в наданні фахівцем-психологом на основі спеціальних професійно-наукових знань безпосередньої психологічної допомоги через створення умов, при яких клієнт відкриває (усвідомлює) нові можливості у вирішенні своїх психологічних проблем.

Так, Ю. Альошина консультативною визнає будь-яку роботу з людьми, спрямовану на розв'язання різних психологічних проблем міжособистісних взаємин [2, с. 22]. Р. Кочюнас, узагальнюючи різні трактування сутності психологічного консультування, окреслює це поняття, як «сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у розв'язанні проблем та ухваленні рішень стосовно професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, удосконалення особистості та міжособистісних взаємин». Загалом учений вважає, що психологічне консультування – це професійне ставлення кваліфікованого консультанта до клієнта» [31, с. 12]. А. Осіпова більшість категорій, які стосуються психологічного консультування, ототожнює з поняттям психокорекції [53, с. 46], яка спрямована на розв'язання у процесі розвитку особистості конкретних проблем навчання, поведінки і психічного самопочуття. Отже, зміст психокорекції полягає в усуненні відхилень у психічному та особистісному розвитку людини.

Критерієм ефективності психологічного консультування, на думку Г. С. Абрамової, є поява в іншій людині (клієнта) нових переживань з приводу своєї проблеми [1, с. 12].

Таблиця 1.1 - Підходи до визначення психологічного консультування

Автор	Визначення
Асоціація службовців і менеджерів США	Консультування - це сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у вирішенні проблем і прийнятті рішень щодо професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, вдосконалення особистості і міжособистісних відносин
Британська асоціація консультування	Консультування - це процес, при якому людина, що бере на себе регулярно або тимчасово роль консультанта, відкрито і виразно пропонує і погоджується присвятити свій час, увагу і повагу іншій людині або людям, які тимчасово будуть в ролі її клієнтів
Н. Burks и В. Steffire	Консультування - це професійне ставлення кваліфікованого консультанта до клієнта, яке зазвичай представляється як «особистість-особистість», хоча іноді в ньому беруть участь більше двох осіб.
Альошина Ю. Є.	Психологічне консультування - це безпосередня робота з людьми, спрямована на вирішення різного роду психологічних проблем, пов'язаних з труднощами в міжособистісних відносинах, де основним засобом впливу є певним чином побудована бесіда
Єлізаров А. М.	Психологічне консультування - прикладна галузь сучасної психології. В системі психологічної науки її завданням є розробка теоретичних основ і прикладних програм надання психологічної допомоги психічно і соматично здоровим людям у ситуаціях, коли вони стикаються зі своїми проблемами
Карвасарський Б. Д.	Психологічне консультування - це професійна допомога пацієнту в пошуку вирішення проблемної ситуації.
Кочюнас Р.	Психологічне консультування - це сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у розв'язанні проблем та ухваленні рішень стосовно професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, удосконалення особистості та міжособистісних взаємин
Нємов Р. С.	Психологічним консультуванням називається особлива область практичної психології, пов'язана з наданням з боку фахівця-психолога безпосередньої психологічної допомоги людям, які потребують її, у вигляді порад і рекомендацій. Вони даються психологом клієнту на основі особистої бесіди і попереднього вивчення тієї проблеми, з якою в житті зіткнувся клієнт. Найчастіше психологічне консультування проводиться в заздалегідь обумовленій годині, в спеціально обладнаному для цього приміщенні, як правило, ізольованому від сторонніх людей, і в конфіденційній обстановці

Як видно з табл. 1.1, на сьогодні існує безліч різноманітних підходів до сутності психологічного консультування. В підручнику [56, с. 13] виділено основні спільні положення даного поняття, які найчастіше зустрічаються в літературі:

- консультування допомагає людині вибирати і діяти за власним розсудом.

- консультування допомагає навчатись новій поведінці.

- консультування сприяє розвитку особистості.

- у консультуванні акцентується відповідальність клієнта, тобто визнається, що незалежний, відповідальний індивід здатний у певних обставинах приймати самостійні рішення, а консультант створює умови, що заохочують вольове рішення клієнта.

- серцевиною консультування є консультаційна взаємодія між клієнтом і консультантом, заснована на філософії клієнт-центрованої терапії.

Метою психологічного консультування є допомога клієнту в дослідженні власної особистості, у розумінні своїх відносин з навколишнім світом, оцінці своїх проблем і в пошуку альтернативних варіантів їх подолання.

Психологічне консультування виконує наступні завдання:

- зміна застарілих, що заважають способів поведінки;

- розвиток навичок подолання труднощів;

- формування здатності приймати ефективні життєво важливі рішення;

- поглиблення саморозуміння і самосвідомості;

- підвищення особистісного потенціалу і стимулювання процесу самоактуалізації.

Розглянемо найбільш поширену еkleктичну модель структури консультативного процесу, яка складається з 6-ти етапів (рис. 1.1) [60, с. 520].

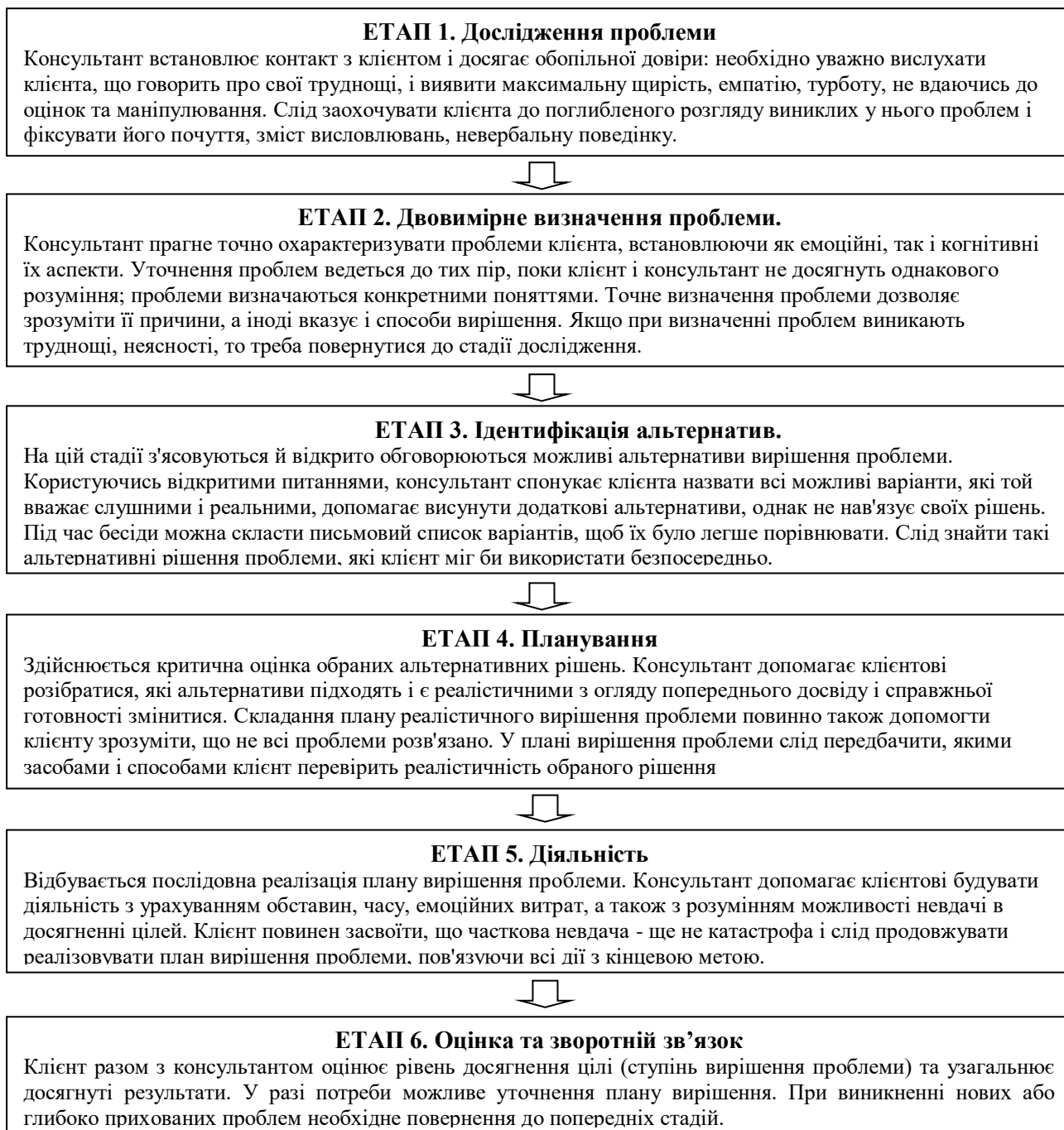

Рисунок 1.1 - Алгоритм консультативної бесіди (цілі та зміст етапів)

Ця модель, що відображає консультативний процес, допомагає лише краще зрозуміти, як відбувається конкретне консультування. Реальний процес консультування значно більший і нерідко не регулюється цим алгоритмом. Виділення стадій є умовним, оскільки в практичній роботі одні стадії зникають з іншими, і їхня взаємозалежність є складнішою, ніж у поданій схемі.

Конкретна модель консультування може будуватися на одному із теоретичних напрямків консультативної та терапевтичної психології, таких як: психодинамічний (А.Адлер, З.Фрейд, Е. Фромм, К.Юнг), поведінковий (А.Бандура, Е.Торндайк, Дж.Уотсон), когнітивний (А.Бек, А.Елліс), гуманістичний (С.Гроф, К.Роджерс). Сучасні технології консультативної взаємодії у вітчизняній консультативній і терапевтичній психології представлені у працях таких науковців, як О.Ф.Бондаренко, С.В.Васьківська, П.П.Горностай, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева та ін. [72, с. 19].

Отже, професійна підготовка психологів-консультантів має включати в себе загальну трирівневу підготовку практичних психологів (загальнотеоретична і наукова підготовка, методологія практичної психології, методики і технології практичної психології, що дозволить здійснювати у процесі навчання професійний відбір і поглиблювати професійну орієнтацію студентів (визначення основних напрямків і методів психоконсультативної та психотерапевтичної роботи, галузей застосування науки та мистецтва психологічної допомоги); системно викладати основи наукової і практичної психології; формувати професійно значущі риси особистості та навички практичної діяльності майбутнього спеціаліста.

1.2. Зміст і структура поняття «готовності до консультативної діяльності»

Поняття готовності почало з'являтися в науковій літературі на початку ХХ століття у зв'язку з потребою моделювання активності особистості в різних сферах життєдіяльності. В цей час науковці, насамперед, вчені-психологи (В.Томас, Ф. Знанецький, Г.Олпорт, Д. Кац, Г. Сміт та ін.) розглядали готовність як феномен соціально-ціннісної резистентності людини до зовнішніх і внутрішніх впливів оточуючого середовища в межах регуляції й саморегуляції поведінки людини [18, с. 46]. Згодом поняття готовності було введено в теорію діяльності й розглядалося у зв'язку з емоційно-вольовим,

інтелектуальним, морально-психологічним потенціалом особистості в майбутній професійній діяльності. Готовність стали визначати як показник саморегуляції й адаптації на різних етапах і рівнях протікання психічних процесів, які окреслюють поведінку особистості у площині фізіології, психіки, соціальної поведінки (М.І.Дьяченко, Л.А. Кандибович, А.Ф. Ліненко та ін.) [66, с. 657].

У другій половині ХХ століття проблема готовності стала предметом розгляду у вітчизняній педагогічній науці і була представлена, насамперед, працями К.М. Дурай-Новакової, Г.С. Костюка, Н.В.Кузьміної, О.Г. Мороза, В.О.Сластьоніна, А.М. Щербакова та ін.

Готовність людини до праці розглядалася по-різному, в залежності від специфіки структури професійної діяльності. Більшість авторів пояснювали готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості, загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей; спрямованість особистості на виконання певних дій (Р.А. Гаспарян, Є.Г. Козлов, Л.С. Нерсисян, А.Ц. Пуні та ін.). Готовність вивчалася і як певний рівень розвитку особистості [39, с. 61].

На думку Н. Терентьєвої, готовність як інтегральне утворення особистості полягає у вибірковій спрямованості на певну діяльність, виникає на ґрунті позитивного ставлення і скеровується відповідними потребами та мотивами до конкретної діяльності. Про сформовану готовність можна говорити лише за умови розвиненості в суб'єкта емоційного ставлення, вміння адаптувати свою поведінку відповідно до ситуацій, що виникають, вміння будувати процес спілкування; сформованості мислення, уяви, спостережливості, комунікативних умінь і широкого набору професійно значущих властивостей: емоційної стабільності, самоконтролю, щирості, доброти, наполегливості і т. д. [70, с. 61].

Ю. Платонов [58, с.15.] розглядає готовність як особливий психічний стан, що забезпечує високу дієздатність; В. Крутецький [33, с. 39] визначає готовність як придатність до діяльності, що виражається в активному

позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею, переходить на високому рівні розвитку в пристрасну захопленість; І. Москальова [50, с. 34] стверджує, що готовність є поєднанням стійких рис особистості, складним інтегральним явищем, що формується на основі зовнішніх і внутрішніх умов (до зовнішніх умов відносять оточення, в якому здійснюється діяльність, до внутрішніх – стійкі психічні особливості, притаманні особистості); Ф. Рекешева [62, с. 206] вважає, що під готовністю розуміють цілісну інтегровану якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибірку прогножуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність певної спрямованості; М. Дяченко та Л. Кандилович розуміють готовність як цілеспрямований прояв особистості, що містить у собі її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, настанову до певної поведінки [20, с.335].

В. Сластьонін [64, с. 118.] вважає, що готовність є особливим психічним станом, який характеризується наявністю в суб'єкта образу, структури певної дії та постійної спрямованості свідомості на її виконання; на думку А. Ліненко, готовність є цілісним утворенням, яке характеризує емоційно-когнітивну та вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування [41,с. 56]; О. Лугова явище готовності трактує як цілісний прояв усіх сторін особистості, який дає можливість ефективно здійснювати провідну діяльність і виконувати свої професійні функції; вона досягається у процесі моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки і є результатом всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, що висуваються особливостями професійної діяльності» [44, с. 69].

Так, Л. Кондрашова [28, с. 56] і Г. Троцько [71, с.54] у визначенні сутності готовності зазначають, що вона включає не лише професійні знання, уміння, навички, а й певні особистісні риси, що забезпечують успішне виконання професійних функцій. Інші вчені підкреслюють потенційні можливості готовності в забезпеченні мобілізаційності на включення у професійну діяльність (А. Ліненко [41, с. 34]), внутрішніх умов для успішного

професійного саморозвитку (О. Пехота [51, с. 87]), високого рівня професійного саморозвитку (Г. Троцько [71, с. 55]). Крім того, в авторських визначеннях готовність виступає як результат професійно-педагогічної підготовки (С. Литвиненко [43, с. 40]), так і умовою та регулятором успішної професійної діяльності (І. Гавриш [13, с. 24]).

О. Лугова розглядає це поняття у двох ракурсах: як стан і як якість особистості. З точки зору розуміння готовності до здійснення професійної діяльності як стану особистості науковець стверджує, що «готовність визначається внутрішнім настроєм на певну поведінку, настановою на активні та доцільні дії в роботі» [44, с. 68].

Подані дефініції поняття «готовність» свідчать про багатоаспектність розуміння цього терміна. Більшість авторів пояснювали готовність до праці через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості, загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей.

Головними науковими підходами до окреслення категорії готовності є психологічний, де готовність розглядається як особистісна характеристика, що передбачає здатність до адаптації та саморегуляції поведінки й розвитку; професійний, де готовність визначається як характеристика результативності процесу професійної підготовки спеціалістів різних галузей знань [72, с. 44.].

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості [40, с. 8]. Ядро психологічної готовності становлять психічні процеси і властивості. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають у себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

Під професійною готовністю розуміють інтегративне особистісне утворення, яке включає в себе професійну спрямованість, професійно-значущі якості, знання та уміння [68, с. 74].

Об'єктом нашої уваги є готовність майбутніх психологів до консультативної діяльності. Формування готовності до професійної діяльності є ядром їхнього професійного становлення. Воно передбачає розвиток соціально значимих та професійно важливих якостей – їх інтеграцію, пошук прийомів якісного і творчого виконання завдань своєї діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей людини [12, с.25].

Найбільш оптимальне, на нашу думку, тлумачення поняття готовності до професійної діяльності, що інтегрує попередній науковий досвід вивчення цього феномена, пропонують С. Максименко і О. Пелех: «Готовність до того чи іншого виду діяльності є цілеспрямованим вираженням особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки» [47, с. 70].

Враховуючи вищенаведені характеристики та зміст поняття «готовність», можемо говорити про те, що готовність до професійної діяльності доцільно розглядати комплексно, враховуючи як загальну готовність (на професійному та особистісному рівнях: набуття певних знань, вмінь, досвіду, сформованість професійно важливих особистісних якостей), так і бажання здійснювати професійну діяльність.

Таким чином, готовність виступає одним із критеріїв результативності професійної підготовки фахівця і є сполучною ланкою між процесом підготовки ЗВО і працею фахівця, де готовність виступає як позитивна настанова до майбутньої діяльності [8, с.17].

Оскільки готовність до професійної діяльності є багатоаспектним та багатокомпонентним новоутворенням, звернемося до визначення її структури.

Є.Ю. Райкова виділяє три компонента психологічної готовності до консультативної діяльності: професійний компонент, який визначається значимістю емоційно-вольової спрямованості майбутнього фахівця; творчий компонент, який переживається особистістю як несвідома впевненість у своїх здібностях, що сприяє вирішенню кризових і проблемних ситуацій, незважаючи на те, що до цього у індивіда не було досвіду вирішення подібних ситуацій;

особистісний компонент, що включає в себе зміст і спрямованість системи смисложиттєвих цінностей, сукупність психологічних і соціальних властивостей людини як суб'єкта діяльності [26, с. 18].

А. Деркач визначає готовність до професійної діяльності як цілісний прояв усіх сторін особистості фахівця з виділенням у ньому пізнавального, емоційного та мотиваційного компонентів [17, с. 67]. На багатокомпонентності структури готовності до професійної діяльності, яка відображає готовність різнобічно, наголошує Т. Шалавіна, виокремлюючи мотиваційно-потребнісний, змістово-технологічний, інтроспективно-рефлексивний, оцінний, креативний компоненти [74, с. 19].

За Н. Антоною, компонентами структури психологічної готовності до професійної діяльності психолога є: особистісний, когнітивно-операціональний, емоційно-вольовий та соціально-психологічна компетентність [4, с. 43].

На основі проведеного теоретичного аналізу літератури, розгляду сутності та структури готовності до професійної діяльності, ми розробили структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності як систему знань та практичних умінь, професійно значущих психологічних властивостей та здібностей особистості, які зумовлюють досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності. У структурі готовності майбутнього психолога до консультативної діяльності ми виділяємо такі компоненти (рис. 1.2):

- особистісний компонент: емоційна складова (розвиток емоційної сфери фахівця), мотиваційна складова (пізнавальний інтерес до професійної діяльності), ціннісна складова (позитивне ставлення психолога до професійної діяльності);

- когнітивний компонент: досконале володіння сукупністю психологічних та спеціальних знань щодо консультативної діяльності (основні теоретичні підходи і технології консультування, закономірності й способи досягнення вершин професіоналізму і творчості, знання екзистенційних та особистісних

проблем, стратегій діяльності психологічної служби в різних видах надання психологічної допомоги).;

- професійний компонент: сформованість професійних умінь психолога, які забезпечують успіх консультативної діяльності (навички консультативної бесіди; психодіагностики проблемної особистості, які використовуються у консультуванні; уміння ефективної консультативної взаємодії; володіння сучасними технологіями консультування; навички організації та проведення різних видів психологічного тренінгу як важливого етапу постконсультативного супроводу)

- рефлексивний компонент: здатність до оцінки своєї підготовки до професійної діяльності (сформованість оцінки себе психологом як суб'єкта професійної діяльності; здатність до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; здатність до самовдосконалення та саморозвитку; здатність до критики та самокритики).

Зобразимо структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності графічно.

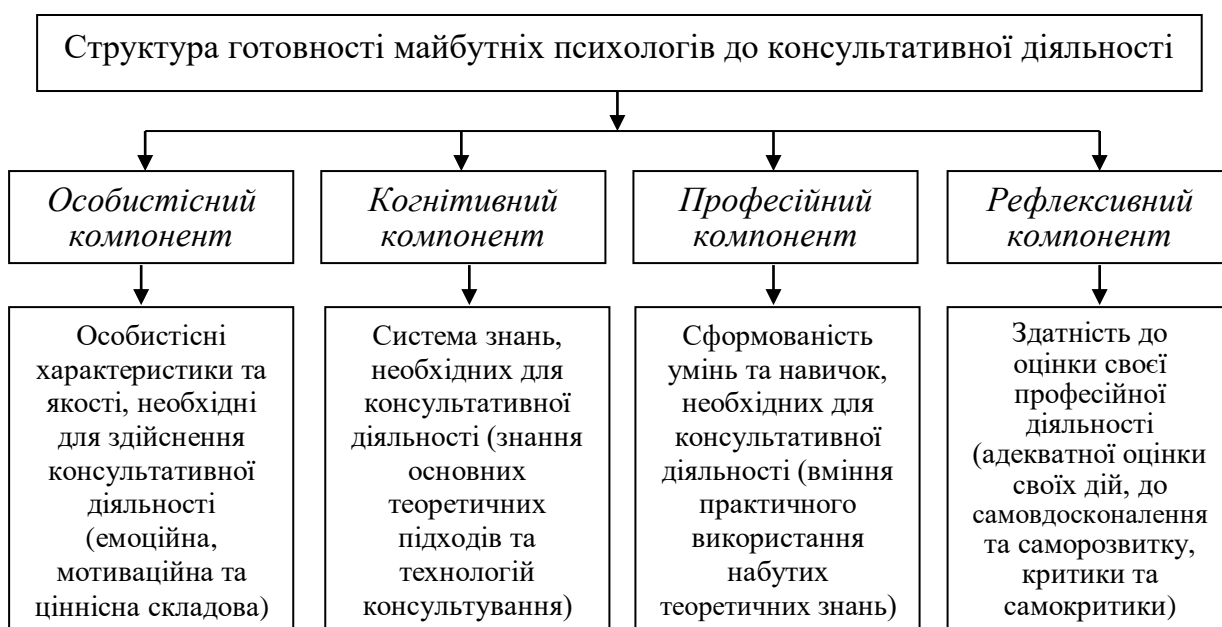

Рисунок 1.2 - Структура готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності

Зміст компонентів готовності зумовлює стратегію професійної поведінки майбутнього психолога. Отже, особистісний, когнітивний, професійний та рефлексивний компоненти в сукупності репрезентують структуру готовності майбутнього психолога до консультативної діяльності. Ці компоненти тісно пов'язані та взаємозумовлені. Їх цілісність свідчить про розвиток особистісних і професійних якостей майбутнього психолога, які будуть йому необхідними у професійній діяльності. Цей вид готовності є особистісним утворенням, яке опосередковує залежність між ефективністю діяльності психолога і його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня.

1.3 Проблеми формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності

Процес підготовки майбутніх психологів до консультативної діяльності має орієнтуватись на використання психологічних засобів активізації професійного становлення студентів у формах психологічної діагностики професійно-необхідних якостей, соціально-психологічних тренінгів особистісного та професійного зростання, які спрямовані на розвиток відповідних утворень у особистості майбутнього фахівця.

Проблема ж аналізу стану підготовки майбутніх психологів нерозривно пов'язана із необхідністю формування тих або інших професійних якостей, здібностей та індивідуально-особистісних особливостей, необхідних фахівцю відповідного профілю. У цьому контексті навчально-виховний процес повинен забезпечувати умови для формування у студентів таких груп інтересів, потреб, переконань, які б спрямовували їх на особистісну та професійну самореалізацію і самовдосконалення.

Велика кількість проблем повсякденного життя, з якими стикаються у своїй практиці майбутні психологи, пов'язана з труднощами розвитку та пристосування особистості, дисгармонією міжособистісних стосунків,

соціальними девіаціями, віковими кризами. Широке коло таких проблем потребує від психолога професійної компетентності, інтелектуальної та особистісної зрілості, розвинутого професійного мислення. Саме тому постає вкрай необхідною відповідна підготовка майбутніх психологів у вищій школі.

Розглянемо етапи професійного становлення спеціаліста. Фахівець у своєму розвитку проходить різні етапи становлення. Оскільки динамізм свідчить про змінюваність феномена готовності до професійної діяльності, актуальним, з огляду на зазначене, є підхід до нього Т. Кудрявцева. Учений виділив такі етапи професійного становлення (на прикладі майбутнього вчителя): 1) формування професійних намірів; 2) професійне навчання; 3) професійна адаптація; часткова чи повна реалізація особистості в професійній праці [36, с. 56]. Ці результати певною мірою можна екстраполювати на процес професійної підготовки майбутніх психологів. У ньому умовно виокремлюємо три блоки: 1) теоретико-експериментальна підготовка (вивчення класичних психологічних дисциплін); 2) опанування теоретичних засад практичної психології, що здійснюється за рахунок участі студентів в активних формах навчальної роботи; 3) оволодіння психологічними технологіями, методиками й методами формування навичок роботи, що здійснюється під час участі студентів у семінарах-практикумах, тренінгах та ін. [55, с. 14].

Становлення особистості психолога, яке здійснюється в процесі його професіоналізації, визначається правами, обов'язками та етичними нормами, які знаходять своє відображення у властивостях і якостях зрілої особистості, що здатна цілеспрямовано перетворювати внутрішній і зовнішній світ за своїми власними законами. Як зазначають В. Панок, Н. Чепелева, О. Бондаренко, у процесі професійної підготовки майбутній психолог повинен сформуватися як активний суб'єкт діяльності, як зріла особистість із розвинутими професійно важливими якостями [6, с. 9].

Професіоналізація майбутнього психолога пов'язана з розвитком його як члена професійної спільноти, вона забезпечує його професійно-особистісне становлення як суб'єкта фахової діяльності. Вона є ефективною за умови

професійної готовності студентів до діяльності. Професійна готовність студента до діяльності – особистісна якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачувані перешкоди [9, с. 64].

Професія сучасного психолога-консультанта пред'являє безліч різних вимог до особистості самого психолога. У сучасних умовах йому доведеться вирішувати безліч непростих завдань пов'язаних з професійною діяльністю, з удосконаленням особистих якостей та формування свого образу. Чим більше консультант знає про себе, тим краще зрозуміє своїх клієнтів і навпаки – чим більше консультант знає своїх клієнтів, тим глибше розуміє себе.

Найважливішими складовими професійної діяльності психолога-консультанта є якості його особистості. Їх розвиток та інтеграція в процесі професійного становлення призводять до формування системи професійно-значущих якостей. Я-концепція формується під впливом життєвого досвіду людини, перед усім відносин батьків і дітей, однак достатньо рано вона сама набуває активну роль, впливаючи на інтерпретацію цього досвіду, на ті цілі, які індивід ставить перед собою, на відповідну систему очікувань, прогнозів відносно майбутнього, оцінку їх досягнень і тим самим на власну самооцінку. Співвідношення понять концепції і самоусвідомлення точно не визначено. Часто вони виступають як синоніми. Разом з тим існує тенденція розглядати я-концепцію на відміну від самоусвідомлення, як результат кінцевого продукту в процесі самоусвідомлення.

Процес готовності студентів-психологів має включати не тільки засвоєння теоретичних знань, а й формування професійно важливих рис особистості студента. Існують різні погляди на проблему професійно-значущих якостей та професійної майстерності психолога. Як свідчить практика, система професійної готовності психологів, що діє нині, характеризується наявністю

суперечностей, основними з яких є суперечності між абстрактним характером предмета навчальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності; між роздрібненістю знань із багатьох навчальних дисциплін і необхідністю системного використання в майбутній практичній діяльності; виконавчою позицією студентів у навчанні та ініціативною позицією фахівців у практичній діяльності. У наукових джерелах по проблемі професійної готовності психолога для сучасної системи освіти пропонується вирішувати дану проблему, в основному, через роботу на заняттях по предметах загальнопрофесійних дисциплін і дисциплін предметної підготовки. Цикли загальногуманітарних і соціально-економічних, природничих дисциплін, які можна й потрібно використовувати при формуванні професійно важливих якостей майбутніх психологів, залишаються, як правило, поза увагою педагогів, психологів, викладачів-предметників. Необхідно відзначити, що всі знання, які студент здобуває у ВНЗ, впливають на його подальший професійний ріст [5, с. 41].

Ми вважаємо принципово важливим той факт, що у процесі готовності психологів нові знання повинні даватися не просто для збагачення теоретичних уявлень, а для розширення можливостей студентів розв'язувати проблеми (особистісні чи професійні), які перед ними постають. Тобто, варто змінити форми подачі навчального матеріалу, оскільки теоретичні знання з психології, які набувають студенти, мають бути суб'єктивно значущими, такими, що змінюють їх самих, розв'язують їх внутрішні суперечності формують психологічний світогляд як певний тип життєвої філософії, позитивне ставлення до себе та інших, ціннісні орієнтації, особистісні настановлення.

Організація роботи щодо підвищення рівня готовності особистості майбутніх психологів до консультативної взаємодії неможлива без систематичного і цілеспрямованого навчання студентів умінь і навичок самодослідження, що є умовою саморозгортання і саморозвитку особистості. Як показує практика, у сучасному ЗВО така цілеспрямована робота в цьому напрямку практично відсутня [46, с. 32].

Виходячи зі змісту діяльності психолога, можна виділити основні характеристики та професійно-етичні якості, необхідні майбутньому психологу. Можна виділити такі якості, що характеризують сучасного ефективного психолога-консультанта: надійність, чесність, щирість; компетентність; розкутість; дисциплінованість, зосередженість на меті; ентузіазм, терпимість до незрозумілого; толерантність; об'єктивність; готовність до нових ситуацій; ініціативність; високий рівень особистісної зрілості; терплячість, витримка, відкритість, кмітливість, винахідливість; комунікативність; творча гнучкість; здатність подавати теорію мовою практики; здатність успішно працювати з різними стилями управління; етичність; уміння виділити важливу проблему; розширення можливостей самовираження кожної особистості [22, с. 1728].

Таким чином, успішність психологів-консультантів у трудовій діяльності залежить від удосконалення процесу формування готовності до особистісного стилю діяльності спеціаліста. Щоб іти в ногу з часом, майбутній професіонал цієї сфери має завжди прагнути до збагачення своїх знань, удосконалення власної професійної майстерності. Він мусить відчувати життєвий пульс сьогодення і спрямовувати свою професійну діяльність у русло постійного творчого пошуку. Психолог-консультант – це людина індивідуально-творчого стилю життя, який властивий особистостям з виразними особистісними характеристиками, адекватною, іноді навіть високою самооцінкою, людям цілеспрямованим, з розвинутими і різноманітними потребами й інтересами, що здатні приймати нетривіальні рішення, добре адаптуються в новому середовищі, не втрачаючи своєї самобутності [3, с. 20.].

Л. Подоляк і В. Юрченко одностайні в тому, що навчання для психологів має набути особистісного зорієнтованого змісту, який би був спрямований на життєве самовизначення і професійне самоствердження, на оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей. Лише за наявності потреби в самореалізації розвиватимуться загальні й професійні здібності психологів [52, с. 164].

Проведений аналіз літератури свідчить про важливість проблемних методів при формуванні готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Ці методи надають можливість формувати у суб'єктів навчання систему понять і способів розумової діяльності, практичної діяльності та їх засвоєння; розвивати творчі здібності і самостійність у пізнавальній діяльності [16, с. 27]. Основна складність у проблемному навчанні – це підбір проблемних завдань, які повинні: викликати інтерес у студентів; бути доступними, тобто опиратися на вже здобуті знання; бути в «зоні найближчого розвитку», тобто бути одночасно і посильними, і не надмірно тривіальними; давати предметне знання відповідно до навчальних планів та програм; розвивати професійне мислення [65, с. 176].

Проблемні методи передбачають виклад інформації та практичне навчання за допомогою створення проблемної ситуації, яка спонукає студентів-психологів до пошуку і рішення певних суперечностей, а отже, набуття нових знань.

Роль традиційних методів в процесі підготовки до професійної діяльності велика за умов їх ефективного використання, однак практичний досвід доводить ефективність активних форм і методів навчання, а саме: проведення лекцій з елементами дискусій, презентації, аналіз конкретних ситуацій, моделювання; практичні проекти, колективні завдання, тренінгові заняття.

Успішне формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності можливе лише за умови активної пізнавальної діяльності студентів, ось чому застосування активних методів навчання стимулює розвиток мотивації студентів до фахової роботи психологом. Як зазначає Г. Костюк, без пізнавальної активності ніяке розуміння і засвоєння навчального матеріалу неможливе [30, с. 297].

Отже, підвищення ефективності процесу формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності має реалізовуватися шляхом впровадження певних умов (спрямованість діяльності науково-педагогічного працівника на формування в студентів-психологів готовності до

професійної діяльності; прагнення до реалізації особистісно-зорієнтованого змісту навчання студентів; наявність рефлексивного ставлення студентів до власної підготовки у процесі фахового навчання; використання неімітаційних та імітаційних методів, які активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів-психологів), які орієнтуватимуть фахову підготовку на консультативну діяльність, сприятимуть виробленню умінь студентів до роботи в цій сфері, нададуть їм можливість самостійно оцінювати свою готовність до професійної діяльності, мотивувати всіх суб'єктів навчального процесу на створення в студентській аудиторії позитивного психологічного мікроклімату і, отже, підвищать ефективність навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Таким чином, формування готовності майбутніх студентів-психологів до консультативної діяльності у процесі професійної підготовки буде більш ефективним, якщо:

- виявити компоненти структури і змісту готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності;

- забезпечити взаємозв'язок основних компонентів готовності до консультативної діяльності, кожен з яких представляє єдність емоційно-образного, світоглядного і гуманістичного змісту, й опиратися на комплекс особистісно-професійних утворень при оцінці готовності до консультативної діяльності;

- використовувати спеціальний комплекс тренінгів в якості засобу навчання, дякуючи яким: студент включається в проектування, здійснення, оцінювання своєї взаємодії з «іншими», що перетворює процес підготовки в процес вирішення творчо-психоконсультативних завдань і сприяють формуванню необхідних особистісно-професійних знань і здібностей; зміст діяльності поєднується з колективною її формою, але в той же час забезпечується особистісно-акмеологічний підхід до кожного студента. Спеціально організоване навчання повинно сприяти підвищенню рівня готовності майбутніх психологів-практиків до консультативної роботи.

Висновки до розділу 1

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Досліджено сутність та зміст понять «консультативна діяльність» та «готовність до консультативної діяльності», а також визначено структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

На основі проведеного аналізу наукових джерел було встановлено, що консультативна діяльність психолога полягає в урегулюванні відносин клієнта з навколишнім середовищем та людьми на основі діалогу та співпраці, яке позитивно впливає на зміну його поведінки, ставлення до себе, інших людей і взаємовідносини з ними, адаптації до ситуації та подолання труднощів, прийняття рішення та відповідальності, що відбувається завдяки конкретним прийомам, методам, формам взаємодії психолога з клієнтом з метою надання психологічної допомоги людям, які її потребують.

Розглядаючи різні підходи до змістового наповнення поняття «готовності до консультативної діяльності», його визначено як цілеспрямований вияв потенціалу особистості студентів-психологів, що включає їх переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння. Готовність досягається в ході професійної підготовки, є результатом всебічного особистісного розвитку особистості майбутніх психологів з урахуванням вимог професійної психологічної діяльності. Отже, формування готовності до діяльності практичного психолога потрібно розглядати як результат його особистісно-професійної підготовки.

Структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності визначено як систему знань та практичних умінь, професійно значимих психологічних властивостей та здібностей особистості, що зумовлюють досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою для саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності. У

структурі виділено такі компоненти: особистісний, когнітивний, професійний та рефлексивний.

Процес підготовки майбутніх психологів здійснюється шляхом одночасного формування всіх структурних компонентів готовності. Розвиток даних компонентів реалізується в умовах спеціально організованого навчання, що спрямоване на оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями, формування позитивного ставлення до відповідного аспекту діяльності психолога-практика.

Виявлено, що проблема формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності нерозривно пов'язана із необхідністю вдосконалення тих або інших професійних якостей, здібностей та індивідуально-особистісних особливостей, необхідних фахівцю відповідного профілю. У цьому контексті навчально-виховний процес повинен забезпечувати умови для формування у студентів таких груп інтересів, потреб, переконань, які б спрямовували їх на особистісну та професійну самореалізацію і самовдосконалення.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методи, організація та етапи дослідження

Експериментальне дослідження рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності було організовано відповідно до вимог проведення експерименту та логіки наукового дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося в чотири етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний та підсумковий.

На підготовчому етапі експериментального дослідження проводився збір емпіричного матеріалу за темою дослідження, здійснювався теоретичний аналіз літератури, окреслення генеральної сукупності та вибірки дослідження, підбір діагностичного інструментарію.

Другим етапом дослідження було здійснення констатувального експерименту. Його проведення є складним та важливим завданням, головна проблема якого полягає в обґрунтованому, індивідуальному доборі методів. Констатувальний експеримент розглядали як складову цілісного педагогічного експерименту, в якому констатувальному етапу відводиться важливе завдання повного з'ясування стану проблеми, що визначається, та окремих шляхів подальшого дослідження [45, с. 71].

Метою констатувального експерименту було визначення стану готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. На констатувальному етапі дослідження було виявлено стан формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності; проведено якісний та кількісний аналіз отриманих результатів. Даний етап передбачав використання таких емпіричних методів як: опитування студентів, спостереження за їхньою навчальною діяльністю, застосування психодіагностичних методик.

Під час формувального етапу експерименту нами запропоновано та апробовано тренінгову програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, проведено повторне діагностичне дослідження респондентів контрольної та експериментальної груп.

На підсумковому етапі педагогічного експерименту виконано такі завдання: перевірка ефективності запровадженої тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, виявлення впливу згідно із запропонованою програмою на рівень готовності студентів експериментальної групи шляхом порівняння початкових результатів, отриманих на констатувальному етапі дослідження та кінцевих результатів; оформлення результатів експериментального дослідження.

Експериментальна база: дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету зі студентами старших курсів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти спеціальності «Психологія». Загальна кількість досліджуваних – 44 студенти-психологи. В процесі проведення експерименту були сформовані дві групи: експериментальна (20 студентів) та контрольна (24 студенти).

Необхідність проведення емпіричного дослідження зумовили потребу визначення критеріїв та рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

При обґрунтуванні критеріїв готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності нами були взяті до уваги основні компоненти структури готовності: особистісний, когнітивний, професійний та рефлексивний. Відповідно нами окреслено критерії, які будуть використані для визначення рівня сформованості компонентів готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності: особистісний, когнітивний, професійний та рефлексивний.

Також, в дипломній роботі нами визначено рівні готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності – низький, нижче середнього, середній та високий.

Низький рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності характеризується відсутністю бажання у майбутніх фахівців працювати в даній сфері; несформованою потребою у досягненнях та саморозвитку; відсутністю прагнення до досягнення результату; несформованістю цінностей професійної самореалізації; відсутністю у студентів інтересу до вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін; негнучкістю, невиразністю емоцій; відсутністю здатності ними управляти, недостатнім рівнем загальних професійних знань та умінь, відсутністю знань психолога, які йому необхідні для консультативної роботи; незначним рівнем професійно зорієнтованих умінь для роботи; низьким рівнем розвитку комунікативних умінь; нездатністю до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; до оцінки своєї готовності до консультативної діяльності; до самоорганізації, самовдосконалення та саморозвитку; до критики та самокритики; несформованість оцінки себе психологом як суб'єкта професійної діяльності; низьким рівнем розвитку рефлексії.

Рівень готовності нижче середнього майбутніх психологів до консультативної діяльності визначається слабо вираженим інтересом до консультативної роботи; неусвідомленістю взаємозалежного зв'язку між загальним рівнем професійної майстерності психолога та рівнем його готовності до консультативної діяльності; недостатнім рівнем сформованості цінностей професійної самореалізації та цінностей справи у професійній діяльності; нестійкістю прагнення до досягнення результату; недостатнім рівнем гнучкості, розвиненості, виразності емоцій під час психологічного консультування; наявністю значних емоційних перешкод у комунікативній взаємодії; фрагментарними знаннями, які необхідні психологу для консультативної роботи; недостатньою сформованістю системи умінь, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку соціальної зрілості фахівця-психолога; низьким рівнем розвитку рефлексії; слабкою здатністю до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; недостатньою

сформованістю здатності до оцінки своєї підготовки до професійної діяльності; фрагментарною здатністю до самоорганізації, самовдосконалення та саморозвитку; слабкою здатністю до критики та самокритики.

Середній рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності вирізняється сформованістю усіх складових професійної готовності на тлі достатнього загального рівня, а саме: наявністю частково аргументованої мотивації до роботи, усвідомленістю вибору професійної діяльності; достатньою орієнтацією на позитивні результати майбутньої професійної діяльності; сформованістю цінностей професійної самореалізації та цінностей справи у професійній діяльності; наявністю прагнення до досягнення; достатнім рівнем здатності управляти емоціями; домінуванням позитивних емоцій у професійній діяльності та наявністю бажання зближуватися з людьми на емоційній основі; вибірковістю пізнавальних інтересів при оволодінні професійно зорієнтованими знаннями; достатнім рівнем умінь консультативної роботи; сформованості організаторських та комунікативних умінь; вміння усвідомлювати свої слабкі та сильні сторони у професійній та особистісній сферах; достатнім рівнем здатності до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; до оцінки своєї готовності до професійної діяльності; сформованістю характеру оцінки себе психологом як суб'єкта професійної діяльності; здатності до самоорганізації, самовдосконалення та саморозвитку; до критики та самокритики.

Високий рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності окреслюється як високий рівень сформованості всіх теоретично обґрунтованих складових готовності, а саме: стійкою, свідомою мотивацією до досягнення успіху в професійній сфері загалом; прагненням до досягнення результату у професійній діяльності психолога; альтруїстичним прагненням до подальшої роботи з надання психологічної допомоги людям; сформованістю цінностей професійної самореалізації та цінностей справи у професійній діяльності; сформованістю емоційної сфери: здатністю управляти емоціями; гнучкістю, розвиненістю, виразністю емоцій під час психологічного

консультування; домінуванням позитивних емоцій у професійній діяльності та бажанням зближуватися з людьми на емоційній основі; творчим підходом до набуття нового досвіду у професійній діяльності; високим рівнем загальних і спеціальних знань психолога, які йому необхідні для консультативної роботи; високим рівнем розвитку фахово-орієнтованих умінь (пов'язаних з пізнавальними психічними процесами; з розумінням особистості людини; умінь до ефективного оволодіння психодіагностичним інструментарієм тощо); високим рівнем здатності до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; до оцінки своєї готовності до професійної діяльності; високим рівнем розвитку рефлексії; сформованістю характеру оцінки себе психологом як суб'єкта професійної діяльності; стійкою здатністю до самоорганізації, самовдосконалення та саморозвитку, до критики та самокритики.

Для проведення дослідження було обрано ряд методик, які найповніше відповідають визначеним критеріям готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Отже, в процесі дослідження готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності ми використовували наступні методики:

1) Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха (Додаток А).

Ця методика обрана через те, що охоплює запитання відповідно до виділених складових особистісного компоненту: мотиваційної та ціннісної. Тест налічує 33 (останнє питання мало 2 варіанти – для чоловіків або для жінок) питання, кожне з яких має по 7 відповідей. Студентам було запропоновано обрати лише по одній відповіді із запропонованих варіантів, шляхом написання відповідного буквеного індексу. Під час опрацювання результатів бали за кожним окремим питанням виставлялись згідно запропонованого у методиці ключа. Оцінкою особистісної зрілості досліджуваних слугувала алгебраїчна сума балів, набраних за усіма 33 питаннями тесту (в межах від +99 до – 99 балів).

В якості однієї із провідних характеристик особистості майбутнього психолога, що забезпечує його професійне зростання та успішність як

спеціаліста, ми вбачаємо високий рівень розвитку особистісної зрілості, яка характеризується активною участю у житті суспільства, розвиненим почуттям відповідальності, потребою у піклуванні про інших людей, здатністю до ефективного використання своїх знань та здібностей, до психологічної близькості з іншою людиною, до конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху до найповнішої самореалізації, і є складним психологічним утворенням.

Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха досліджує такі елементи:

1. Мотивація досягнень. Під цим терміном мається на увазі загальна спрямованість діяльності індивіда на значимі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, самостійність, ініціативність, прагнення до лідерства, до досягнення високих результатів у вживаються діях.

2. Ставлення до свого «Я» («Я» - концепція). Ця шкала оцінює особистість людини за такими характеристиками зрілості, як впевненість у своїх можливостях, задоволеність своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, вміннями та навичками. Разом з тим даний аспект передбачає такий суттєвий параметр поведінки, як адекватна самооцінка, висока вимогливість до себе, відсутність самовдоволення, скромність, повага до інших людей. Всі ці якості несумісні з так званим комплексом неповноцінності, нерідко проявляється в неусвідомленому прагненні підбадьорити себе похвалянням, бравадою, саморекламою і т.д.

3. Почуття громадянського обов'язку. З цим поняттям пов'язані такі якості, як патріотизм, інтерес до явищ суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба в спілкуванні, колективізм.

4. Життєва установка. В цей дуже умовний термін вкладають такі узагальнені якості, як розуміння відносності всього суцього, переважання інтелекту над почуттям, емоційну врівноваженість, розважливість (на противагу імпульсивності).

5. Здатність до психологічної близькості з іншою людиною. У це поняття включені такі особистісні якості, як доброзичливість до людей, емпатія (здатність до думки і співпереживання), вміння слухати, потреба у духовній близькості з іншими людьми.

2) Методика «Діагностика соціальної емпатії» (Додаток Б).

Особливої значущості набуває вивчення рівня емпатії у контексті готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Без урахування діагностики та корекції індивідуальних особливостей емпатії неможливе практичне застосування психології у галузях організації та регуляції взаємовідносин між людьми, виховання та навчання, надання психологічної допомоги.

Важливо зазначити, що емпатія вважається важливим чинником особистісного розвитку у професійній діяльності майбутнього психолога. Вона розглядається як ефективний засіб розкриття і розвитку міжособистісних стосунків, моральних відносин, естетичних норм, що культивуються. Емпатія сприяє налагодженню гуманних взаємин, альтруїстичного стилю поведінки. Емпатійне співчуття, співпереживання виступає мотивом-посередником у діяльності допомоги. Емпатійність розглядається також і як засіб обмеження людиною своєї агресивності. І, нарешті, емпатія – необхідний складник емоційної зрілості людини, фактор міжособистісного порозуміння. Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних відносин, допомагає встановити емоційний контакт, робить поведінку людини соціально зумовленою [47, с. 13].

3) Експериментальний авторський опитувальник (Додаток В).

Експериментальний авторський опитувальник складався із 10 запитань і включав питання щодо визначення причин вибору студентами фаху психолога; питання, пов'язані з виявленням особливостей цієї професії; її об'єкта; з уточненням вроджених властивостей, які можуть сприяти професійній придатності майбутніх психологів; особистісних характеристик, які повинен мати психолог. Студентам пропонувалося скласти професійний портрет фахівця-психолога з урахуванням особливостей комунікативної, мовленнєвої

поведінки, специфіки емоційної сфери, етики людини з урахуванням протипоказань щодо вибору професії психолога.

4) Методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей (КОС) (Додаток Г).

Дана методика призначена для виявлення комунікативних та організаторських схильностей особистості (вміння чітко та швидко налагоджувати ділові та товариські контакти з людьми, бажання розширити контакти, участь у групових заходах, вміння впливати на людей, їхнє бачення, проявляти ініціативу тощо). Методика складається із 40 запитань на кожне з яких досліджуваний повинен дати відповідь «так» або «ні». При цьому окремо визначається рівень комунікативних і організаторських здібностей.

Комунікативні та організаторські схильності являють собою важливий компонент та передумови розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані зі спілкуванням з людьми, з організацією колективної роботи. Вони є важливою ланкою у розвитку педагогічних здібностей.

5) Авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності (Додаток Д).

Авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності вимірює всі показники рефлексивного компонента зазначеного виду готовності: здатність до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; здатність до оцінки своєї підготовки до професійної діяльності; здатність до самовдосконалення та саморозвитку та здатність до критики й самокритики.

Діагностичний інструментарій для експериментального дослідження рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 - Психодіагностичний інструментарій

№	Назва методики	Мета використання методики	Досліджуваний компонент готовності
1	Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха	Охоплює запитання відповідно до виділених складових особистісного компоненту: мотиваційної та ціннісної	Особистісний (мотиваційна та ціннісна складові)
2.	Діагностика соціальної емпатії	Для вивчення рівня розвиненості емоційної складової особистісного компоненту	Особистісний (емоційна складова)
3.	Експериментальний авторський опитувальник	Для дослідження теоретичних знань щодо змісту діяльності психолога	Когнітивний
4.	Методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей	Для дослідження ступеня розвитку базових умінь психолога – комунікативних та організаторських	Професійний
5.	Авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності	Для дослідження сформованості здатності до оцінки своєї підготовки до консультативної діяльності	Рефлексивний

2.2. Аналіз результатів дослідження

Проведене дослідження було спрямоване на виявлення рівня готовності майбутніх студентів-психологів до консультативної діяльності. Як зазначалось вище, в дослідженні взяло участь 44 студенти спеціальності «Психологія», серед яких, експериментальна група – 20 чол., контрольна – 24.

Для перевірки сформованості мотиваційної та ціннісної складової особистісного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності ми використовували Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Рівень розвитку мотиваційної та ціннісної складової особистісного компоненту готовності

№п/п	Шкала	Рівні	Кількість досліджуваних	%
11.	Загальний рівень	Експериментальна група		
		Високий	2	10
		Середній	6	30
		Нижче середнього	8	40
		Низький	4	20
		Контрольна група		
		Високий	4	16,7
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	8	33,3
2	Мотивація досягнень	Експериментальна група		
		Високий	3	15
		Середній	7	35
		Нижче середнього	8	40
		Низький	2	10
		Контрольна група		
		Високий	4	16,7
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	10	41,6
3	Стовлення до свого «Я» («Я-концепція»)	Експериментальна група		
		Високий	2	10
		Середній	9	45
		Нижче середнього	6	30
		Низький	3	15
		Контрольна група		
		Високий	3	12,5
		Середній	10	41,7
		Нижче середнього	9	37,5
4	Почуття громадського обов'язку	Експериментальна група		
		Високий	4	20
		Середній	6	30
		Нижче середнього	7	35
		Низький	3	15
		Контрольна група		
		Високий	3	12,5
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	10	41,6
5.	Життєва установка	Експериментальна група		
		Високий	1	5
		Середній	7	35
		Нижче середнього	10	50
		Низький	2	10
		Контрольна група		
		Високий	2	8,3
		Середній	9	37,6
		Нижче середнього	11	45,8
		Низький	2	8,3

Закінчення табл. 2.2

№п/п	Шкала	Рівні	Кількість досліджуваних	%
6.	Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	Експериментальна група		
		Високий	1	5
		Середній	6	30
		Нижче середнього	9	45
		Низький	4	20
		Контрольна група		
		Високий	2	8,3
		Середній	8	33,3
		Нижче середнього	11	45,8
		Низький	3	12,6

За результатами цієї методики ми визначили загальний рівень особистісної зрілості студентів. Результати дослідження показали середній та нижче середнього рівень особистісної зрілості, а саме: в експериментальній групі загальний рівень особистісної зрілості знаходиться на рівні нижче середнього – 40%, та середньому рівні – 30% і лише 10% опитаних мають високий загальний рівень особистісної зрілості. В контрольній групі загальний рівень особистісної зрілості знаходиться на середньому рівні – 37,5%, а на рівні нижче середнього – 33,3%. Високий рівень особистісної зрілості за методикою Гільбуха показало лише 16,7% опитаних, що на 6,7% більше, ніж в експериментальній групі.

Що стосується рівня мотивації досягнень, то в експериментальній та контрольній групах більшість опитаних мають рівень нижче середнього – відповідно 40% і 41,6%. Середній рівень мотивації досягнень в експериментальній та контрольній групах становить – 35% і 37,5% і 15% та 16,7% опитаних мають високий рівень мотивації досягнень.

Я-концепція відіграє важливу роль у формуванні цілісної особистості. Аналіз отриманих даних свідчить у цілому про переважання позитивного ставлення майбутніх психологів до свого Я. Низький рівень виявлено у 15% опитаних в експериментальній групі та 8,3 % опитаних в контрольній групах. Натомість середній рівень має 45% у експериментальній та 41,7% у контрольній групах. Проте значна кількість студентів має рівень нижче

середнього, відповідно - 30% та 37,5% у експериментальній та контрольній групах.

Важливим компонентом особистісної зрілості, за методикою Гільбуха, є почуття громадянського обов'язку. Найбільший відсоток досліджуваних мають середній та дуже нижче середнього рівень громадського обов'язку. Так, в експериментальній групі 30% опитаних мають середній та 35,5% опитаних нижче середнього рівень почуття громадського обов'язку. В контрольній групі схожі результати, відповідно 37,5% та 41,6%. І лише 20% у експериментальній та 12,5% опитаних студентів у контрольній групах мають високий рівень почуття громадського обов'язку.

Кількісний аналіз отриманих результатів за шкалою життєвої установки також засвідчив наявність середнього та нижче середнього рівня у обох групах. Так, у експериментальній групі – 35% мають середній рівень та 50% - нижче середнього і лише 5% мають високий рівень життєвої установки. В контрольній групі дещо кращі результати, проте більшість опитаних також знаходиться на рівні нижче середнього – 45,8%; 37,6% - знаходяться на середньому рівні та 8,3% - на високому.

Що стосується здатності до «психологічної близькості з іншими людьми», то тут спостерігається схожа тенденція в експериментальній та контрольній групах. Відповідно, більшість опитаних знаходяться на рівні нижче середнього, а саме – 45% та 45,8%. На середньому рівні знаходиться 30% та 33,3% і на високому відповідно – 5% та 8,3% у експериментальній та контрольній групах.

З проведеного дослідження можна відмітити недостатньо високий рівень розвитку мотиваційної та ціннісної складової особистісного компонента у студентів майбутніх психологів, що свідчить про негативну тенденцію.

Ще однією досліджуваною складовою особистісного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності була емоційна, яка передбачає визначення розвиненості та контрольованості емоційної сфери

особистості фахівців-психологів. За методикою діагностики соціальної емпатії перевірявся рівень емпатійності студентів майбутніх психологів (табл. 2.3)

Таблиця 2.3 - Рівень розвитку емоційної складової особистісного компоненту готовності

№п/п	Рівень емпатійності	Експериментальна група		Контрольна група	
		Кількість респондентів	%	Кількість респондентів	%
1	Високий	3	15	5	20,8
2	Середній	6	30	9	37,5
3	Нижче середнього	8	40	8	33,3
4	Низький	3	15	2	8,4
	Всього	20	100	24	100

Згідно з одержаними результатами, найбільшій кількості опитуваних студентів притаманний середній та нижче середнього рівень емпатійності. Так, у експериментальній групі – 40% опитаних мають рівень нижче середнього; 30% - середній і лише 15% – високий рівень розвитку емпатійності. В контрольній групі трохи кращі результати, відповідно – 37,5% опитаних мають середній рівень розвитку емпатійності; 33,3% - нижче середнього та 20,8% - високий рівень.

Звичайно високі показники свідчать про те, що особа проявляє альтруїзм у реальних вчинках, схильна надавати людям допомогу й орієнтується на моральні прояви вчинків. При низькому та дуже низькому рівні емпатії досліджувані у своїх взаєминах більше керуються прагненням до раціонального рішення та не прислухаються до своїх почуттів. Такі результати пов'язані з особливостями майбутньої професійної діяльності. Адже дана якість є запорукою розуміння та відчуття внутрішнього стану клієнта, успішної консультативної діяльності психолога.

Для дослідження когнітивного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності було використано експериментальний авторський опитувальник.

Виявлено, що основними мотивами вибору професії психолога були такі: особисті мотиви, бажання та зацікавленість (30% - експериментальна група, 25% - контрольна); схильність до професій сфери «людина-людина» (25% - експериментальна група, 12,5% - контрольна); перспективність професії, можливість того, що вона знадобиться у повсякденному житті (15% - експериментальна група, 20,8% - контрольна); бажання розібратися в собі, розуміти себе та інших людей; сукупність чинників зовнішніх та внутрішніх (експериментальна група – 20%, контрольна – 25%) та не здатність до фізичної праці (експериментальна група – 10%, контрольна – 16,7%). Результати відображено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 - Мотиви вибору студентами професії психолога

№п/п	Мотиви вибору професії	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Особисті мотиви, бажання та зацікавленість	6	30	6	25
2	Перспективність професії, можливість того, що вона знадобиться у повсякденному житті	3	15	5	20,8
3	Схильність до професій сфери «людина-людина»	5	25	3	12,5
4	Бажання розібратися в собі, розуміти себе та інших людей; сукупність чинників зовнішніх та внутрішніх	4	20	6	25
5	Не здатність до фізичної праці	2	10	4	16,7

Що стосується сприяння оточення у виборі професії, то більшість опитаних як експериментальної, так і контрольної групи вказали на власний свідомо здійснений вибір (80% та 62,5%). В табл. 2.5, відображено результати дослідження.

Таблиця 2.5 - Сприяння оточення у виборі професії психолога

№п/п	Хто сприяв	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Власний свідомо здійснений вибір	16	80	15	62,5
2	Сприяли батьки та друзі	4	20	9	37,5

Відповіді студентів на друге запитання опитувальника «У чому, на Вашу думку, полягають особливості цієї професії?» свідчать про те, що 30% респондентів експериментальної групи та 29,2% контрольної, вважають, що особливості професії психолога полягають у спілкуванні з людьми; допомозі їм у вирішенні психологічних проблем; у вмінні зрозуміти, почути, підтримати; 15% експериментальної та 20,8% контрольної групи – в актуальності професії на даний час; 20% та 25% опитаних експериментальної та контрольної групи вважають, що особливості професії психолога полягають в тому, що психолог може працювати в будь-якій сфері; 25% та 12,5% відповідно – в розумінні себе та вирішенні власних психологічних проблеми та лише 10% та 12,5% експериментальної та контрольної груп – у вмінні розуміти поведінку та дії інших людей (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 - Особливості професії психолога

№п/п	Особливості професії	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Спілкування з людьми, допомога у вирішенні проблем, вміння зрозуміти, почути, підтримати	6	30	7	29,2
2	Актуальність професії в даний час	3	15	5	20,8
3	Психолог може працювати у будь-якій сфері	4	20	6	25
4	Розуміння себе і вирішення власних психологічних проблем	5	25	3	12,5
5	Вміння зрозуміти поведінку і дії інших людей	2	10	3	12,5

На третє запитання опитувальника щодо того, хто є об'єктом майбутньої професійної діяльності студентів, вони відповіли неоднозначно. Так, 45% та 41,7% респондентів експериментальної та контрольної груп зазначили, що об'єктом їхньої фахової діяльності будуть люди різних вікових категорій; 20% та 8,3% опитаних – сімейні пари; 5% та 12,5% респондентів експериментальної та контрольної груп відповіли, що діти; 10% та 12,5% відповідно – дорослі, старше підліткового віку та 20% і 25% опитаних ще не визначились (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 - Об'єкт майбутньої професії

№п/п	Об'єкт професії	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Різні вікові категорії	9	45	10	41,7
2	Діти	1	5	3	12,5
3	Сімейні пари	4	20	2	8,3
4	Дорослі, старше підліткового віку	2	10	3	12,5
5	Ще не визначились	4	20	6	25

Виникли труднощі у студентів із відповіддю на четверте запитання опитувальника. Так, 35% та 29,1% опитаних студентів експериментальної та контрольної груп відповіли, що психологу необхідні такі вроджені властивості, як комунікабельність, здатність слухати, сприймати точку зору іншої людини; 25% та 16,7% опитаних обох груп, що сила нервової системи, лабільність мислення, темперамент, задатки; 20% і 25% відповідно, відповіли, що психологами народжуються; 10% експериментальної та 12,5% контрольної групи вважають, що психологу необхідні такі властивості як Витримка, оволодіння собою, доброта та лише по 5% експериментальної та 12,5% і 4,2% опитаних контрольної групи вважають, що інтуїція, логіка харизма та емоційна стійкість, емпатійність. (табл. 2.8).

**Таблиця 2.8 - Вроджені властивості , які можуть сприяти професійній
придатності майбутніх психологів**

№п/п	Вроджені властивості	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Комунікабельність, здатність слухати, сприймати точку зору іншої людини	7	35	7	29,1
2	Інтуїція, логіка, харизма	1	5	3	12,5
3	Витримка, оволодіння собою, доброта	2	10	3	12,5
4	Сила нервової системи, лабільність мислення, темперамент, задатки	5	25	4	16,7
5	Емоційна стійкість, емпатійність	1	5	1	4,2
6	Психологами не стають, а народжуються	4	20	6	25

При складанні професійного портрета фахівця-психолога можна відмітити наступні відповіді: 40% експериментальної та 25% опитаних контрольної груп вважають, що основними рисами професійного психолога є вміння знайти спільну мову, навички спілкування; правильне мовлення, необхідний словниковий запас; стриманість, емпатійність, стресостійкість; повага до прав людини, розуміння її культури та релігії, знання етики спілкування та ділового спілкування; 20% та 29,1% опитаних обох груп - комунікативна поведінка – вміння спілкуватися, слухати; мовленнєва поведінка – красномовство; емоційна сфера – емпатійність, стресостійкість; етика людини – ввічливість, доброзичливість; 15% та 12,5% опитаних респондентів - вміння знаходити спільну мову з клієнтом, бути компетентним та толерантним, вміти співпереживати та відчувати клієнта; 10% опитаних експериментальної та 4,2% контрольної груп вважають, що професійний психолог має бути комунікабельним, мати високі моральні та етичні принципи; 10% та 16,7% респондентів з обох груп - комунікабельний, має вміти чітко формулювати те, що хоче донести до свого клієнта; бути достатньо стриманим, але не емоційно холодним; толерантним та слідувати професійній етиці. Лише 5% опитаних експериментальної групи та 12,5% опитаних контрольної групи відмітили, що

професійному портрету психолога відповідають такі фактори як амбіції, здорова психіка, відкритість, привітність, приємний зовнішній вигляд, висока кваліфікація (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 - Професійний портрет фахівця-психолога

№п/п	Професійний портрет	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Вміння знайти спільну мову, навички спілкування; правильне мовлення, необхідний словниковий запас; стриманість, емпатійність, стресостійкість; повага до прав людини, розуміння її культури та релігії, знання етики спілкування та ділового спілкування	8	40	6	25
2	Вміти знаходити спільну мову з клієнтом, бути компетентним та толерантним, вміти співпереживати та відчувати клієнта	3	15	3	12,5
3	Комунікабельний, повинен мати високі моральні та етичні принципи	2	10	1	4,2
4	Комунікабельний, має вміти чітко формулювати те, що хоче донести до свого клієнта; бути достатньо стриманим, але не емоційно холодним; толерантним та слідувати професійній етиці	2	10	4	16,7
5	Комунікативна поведінка – вміння спілкуватися, слухати; мовленнєва поведінка – красномовство; емоційна сфера – емпатійність, стресостійкість; етика людини – ввічливість, доброзичливість	4	20	7	29,1
6	Амбіції, здорова психіка, відкритість, привітність, приємний зовнішній вигляд, висока кваліфікація	1	5	3	12,5

При відповіді на сьоме запитання опитувальника про протипоказання щодо вибору професії психолога, 20% та 29,1% досліджуваних

експериментальної та контрольної груп визначили, що основними протипоказаннями є неосвіченість та низька кваліфікація; 15% та 12,5% відповідно, що надмірна збудливість та надмірна емоційність; 15% та 20,8% опитаних – відсутність зацікавленості; 25% та 16,7% - психічні розлади, слабка нервова система, низька стресостійкість; 10% та 4,2% - агресивність, а 15% та 16,7% опитаних експериментальної та контрольної груп – відсутність любові до людей. Основні протипоказання щодо вибору професії психолога подано у табл. 2.10.

Таблиця 2.10 - Протипоказання щодо вибору професії психолога

№п/п	Протипоказання щодо вибору професії	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	Неосвіченість, низька кваліфікація	4	20	7	29,1
2	Надмірна збудливість, надмірна емоційність	3	15	3	12,5
3	Відсутність зацікавленості	3	15	5	20,8
4	Психічні розлади, слабка нервова система, низька стресостійкість	5	25	4	16,7
5	Агресивність	2	10	1	4,2
6	Відсутність любові до людей	3	15	4	16,7

При проведенні констатувального етапу експерименту було досліджено систему умінь, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку професійного компонента готовності до консультативної діяльності. Було виміряно комунікативні та організаційні вміння студентів за допомогою методики на виявлення комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2)

**Таблиця 2.11 - Рівень розвитку професійної складової за шкалою
«комунікативні уміння»**

№п/п	Рівень розвитку комунікативних умінь	Експериментальна група		Контрольна група	
		Кількість респондентів	%	Кількість респондентів	%
1	Високий	3	15	4	16,7
2	Середній	7	35	9	37,5
3	Нижче середнього	6	30	8	33,3
4	Низький	4	20	3	12,5
	Всього	20	100	24	100

Згідно з результатами проведення констатувального експерименту 35% студентів експериментальної і 37,5 % контрольної групи мали середній рівень розвитку комунікативних умінь; 30 % і 33,3 % респондентів відповідно – нижче середнього рівня. Така ситуація свідчила про недостатню спроможність майбутніх фахівців ефективно здійснювати психологічну діяльність. Низький рівень розвитку комунікативних умінь мали 20 % респондентів експериментальної групи і 12,5% контрольної групи, а високий рівень наявний у 15% студентів експериментальної та 16,7 % контрольної групи.

**Таблиця 2.12 - Рівень розвитку професійної складової за шкалою
«організаційні здібності»**

№п/п	Рівень розвитку організаційних здібностей	Експериментальна група		Контрольна група	
		Кількість респондентів	%	Кількість респондентів	%
1	Високий	4	20	5	20,8
2	Середній	8	40	9	37,5
3	Нижче середнього	6	30	8	33,3
4	Низький	2	10	2	8,4
	Всього	20	100	24	100

Запропонована методика дозволила також виявити рівень розвитку організаційних умінь студентів. Отримані результати констатувального етапу експерименту свідчать, що середній та нижче середнього рівні розвитку організаційних умінь мають 40% і 30 % респондентів експериментальної групи та 37,5% і 33,3% - контрольної. Низький рівень розвитку організаційних умінь в експериментальній групі виявлений у 10 % майбутніх психологів, а в

контрольній групі – 8,4 %. Високий рівень мають 20 % студентів експериментальної і 20,8% контрольної групи. Така ситуація засвідчила про недостатню спроможність певної кількості досліджуваних ефективно здійснювати психологічну діяльність, що вимагає від навчально-виховного процесу ЗВО створення необхідних умов для ґрунтовної професійно-комунікативної підготовки студентів. На нашу думку, кількість студентів із високим рівнем розвитку організаційних умінь, що відповідає високому рівню розвитку готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в може зростати за умови реалізації на формувальному етапі експерименту тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Для перевірки сформованості рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки був використаний авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності.

Таблиця 2.13 - Рівень розвитку рефлексивної складової готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності

№п/п	Рівень рефлексивності	Експериментальна група		Контрольна група	
		Кількість респондентів	%	Кількість респондентів	%
1	Високий	3	15	5	20,8
2	Середній	8	40	9	37,5
3	Нижче середнього	6	30	7	29,2
4	Низький	3	15	3	12,5
	Всього	20	100	24	100

Авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності вимірює всі показники рефлексивного компонента зазначеного виду готовності: здатність до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату; здатність до оцінки своєї підготовки до професійної діяльності; сформованість оцінки себе психологом як суб'єкта професійної

діяльності; здатність до самовдосконалення та саморозвитку та здатність до критики й самокритики.

При самооцінюванні студентами готовності до консультативної діяльності були отримані такі результати: 15% експериментальної групи та 20,8% контрольної групи самооцінили рівень відчуття себе справжніми психологами як високий, 40 % експериментальної групи і 37,5% контрольної – середній, 30% експериментальної групи і 29,2 % контрольної – нижче середнього та 15% експериментальної групи та 12,5 % контрольної – низький. Як бачимо, майже половина респондентів експериментальної (40%) і контрольної (37,5%) груп продемонстрували середній рівень розвитку рефлексивності, що свідчить про те, що досліджувані меншою мірою замислюються над власною діяльністю і вчинками інших людей, з'ясовують причини і наслідки своїх дій як у минулому, так в сьогоденні і майбутньому. Низький рівень переосмислення власної професійної діяльності психолога не дасть йому змогу саморозвиватися, удосконалювати свої знання та уміння в консультативній діяльності. Так як ці респонденти рідко обмірковують свою діяльність в найдрібніших деталях, їм складно прогнозувати можливі наслідки, що може негативно позначитися на консультативній роботі психолога. Таким студентам складно було поставити себе на місце іншого, важко передбачити його поведінку, що при недостатньому рівні сформованості знань та умінь може викликати дезадаптацію психолога в екстремальних умовах.

Високий рівень рефлексивності мали лише декілька респондентів обох груп (експериментальна група – 15% і контрольна група – 20,8 %), що свідчило про те, що вони схильні звертатися до аналізу своєї діяльності і це може допомогти їм у професійній діяльності. Адаже ретельне планування ходу консультативної, психодіагностичної та тренінгової роботи допоможе психологу краще зрозуміти проблеми клієнта і спрогнозувати всі можливі наслідки впливу на нього. Розуміння іншого, вміння поставити себе на його місце, передбачити поведінку клієнта – це необхідні засади успішної професійної діяльності психолога у консультування.

Зміст рефлексивності відображає процес критичного осмислення професійної діяльності, вміння виділяти, аналізувати і співвідносити з предметною ситуацією власні дії, що доводить необхідність формування творчого та продуктивного рівнів рефлексивності у майбутніх психологів. Особистісна рефлексія психолога виявляється в результаті самоаналізу й аналізу свого досвіду спілкування з іншими, власних можливостей і досягнень, успіхів чи невдач у професійній діяльності. У процесі рефлексії відбувається накопичення внутрішнього досвіду, який дозволяє психологу чітко усвідомлювати ступінь відповідальності за прийняті рішення та власні дії.

Отже, результати констатувального експерименту свідчать про недостатній рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності за всіма складовими елементами. Зазначене зумовлює потребу в цілеспрямованій підготовці психолога до консультативної роботи. Більшість із студентів не змогли правильно скласти професійний портрет фахівця-психолога з урахуванням особливостей: комунікативної та мовленнєвої поведінки; емоційної сфери; етики людини, що свідчить про недостатню сформованість їхньої готовності до професійної діяльності психолога.

2.3 Тренінгова програма щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності

Одним із методів цілеспрямованого формування професійної мотивації є соціально-психологічний тренінг.

На думку Ю.Н. Ємельянова [18, с. 17], тренінг - це не тільки метод розвитку здібностей, але й метод, що дозволяє розвивати як різноманітні психічні структури, так і особистість у цілому. А. Ребер визначав тренінг як будь-яку навчальну програму або набір процедур, розроблених для того, щоб у результаті їх здійснення був отриманий кінцевий результат, або участь у деякій складній, що потребує вмінь, діяльності [47, с. 84].

Психологічний тренінг - галузь практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової роботи з метою розвитку соціально-психологічної компетентності [52, с. 19].

Таким чином, тренінг - це перш за все, форма активного соціально-психологічного навчання, що орієнтована на:

- закріплення виявлених учасниками навичок ефективних моделей поведінки в обраній сфері;
- максимальну стимуляцію активності учасників тренінгу щодо самодослідження і дослідження відносин тут та тепер;
- групову синергію, взаємообмін досвідом учасників.

Оскільки результати дослідження свідчать про невисокий рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, ми пропонуємо використовувати спеціальну тренінгову програму, яка буде сприяти оволодінню студентами певними знаннями, вміннями та навичками, загальними соціально-психологічними знаннями, розвитку комунікативних здібностей та організаторських здібностей, рефлексивних навичок, вміннями адекватно сприймати себе і оточуючих. При цьому, в період участі у тренінговій програмі, виробляються та коректуються норми особистісної поведінки та міжособистісної взаємодії, а також розвивається здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко перебудовуватися в різних умовах та різних групах.

Метою даної тренінгової програми є підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Завдання:

- розвиток особистісного компонента готовності до консультативної діяльності, а саме: підвищення мотивації до майбутньої професійної діяльності та усвідомлення прийнятої системи цінностей в їх індивідуальному осмисленні, розвиток прагнень до повноцінної особистісної самореалізації в майбутній професії, розвиток емоційної складової особистісного компоненту, підвищення рівня впевненості в собі та прийняття себе тощо.

- розвиток когнітивного компонента, а саме: поглиблення знань студентів про консультативну діяльність та необхідні якості та вміння майбутнього консультанта;

- розвиток професійного компонента, удосконалення навичок та умінь консультативної діяльності та міжособистісної взаємодії, підвищення рівня комунікативних та організаторських умінь;

- розвиток рефлексивного компонента: формування адекватної самооцінки; розвиток рефлексивних навичок (здібностей аналізувати ситуацію, поведінку та стан в цій ситуації як свій, так і учасників групи), вміння адекватно сприймати себе і оточуючих тощо.

Під час проведення тренінгу ми дотримувалися наступних ключових принципів роботи у групі:

1. Принцип активності учасників – група постійно залучається до різноманітних дій (рольових ігор, групових дискусій, виконання вправ, спостереження за поведінкою інших осіб тощо);

2. Принцип діалогічної взаємодії – рівноправне повноцінне спілкування у групі, що побудоване на взаємодії учасників та ведучого; рівність їх психологічних позицій; визнання цінності іншого; взаємне проникнення у світ відчуттів та переживань.

3. Принцип зворотного зв'язку, під яким ми розуміємо коротке, аргументоване та конструктивне висловлення кожним учасником своїх суджень про зміст, способи розгляду різних питань, власний стиль спілкування, власні почуття в ході виконання дій, успішність виконання поставлених завдань тощо.

4. Принцип конфіденційності, що передбачає забезпечення відчуття психологічної та фізичної безпеки у групі; впевненість учасників у тому, що вся інформація, яка розглядається, не виходитиме за її межі.

5. Принцип поєднання навчального, тренувального і терапевтичного аспектів заняття. Останнє передбачає оволодіння як теоретичними знаннями, так і виконання вправ, ігор, інших форм роботи, спрямованих на самопізнання та саморозвиток учасників.

6. Принцип довіри у спілкуванні та взаємодії – чи не найбільш фундаментальний, від якого залежить довірча, гуманістично спрямована атмосфера у групі, що сприяє щирим висловлюванням учасників із обговорюваних питань.

Програма тренінгу включає вправи на підвищення самооцінки, стимулювання позитивного ставлення до себе; розвиток емоційної та мотиваційної сфери; формування довіри; розширення ціннісних орієнтацій; розвиток особистісних здібностей, вдосконалення теоретичних та практичних умінь та навичок, розвиток рефлексивності (табл. 2.14).

Таблиця 2.14 - Структура тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності

Тема заняття	Час
Заняття 1. Розвиток особистісного компонента	3 год
- Вступ	5 хв.
- Правила роботи в групі	10 хв.
- Знайомство	15 хв.
- Очікування учасників від тренінгу	15 хв.
- Вправа 1. «Професійні цінності. Значення професії психолога в сучасному суспільстві»	30 хв.
- Вправа 2. «Цінності, якими я керуюся»	30 хв.
- Вправа 3. «Фундамент мого майбутнього»	30 хв.
- Вправа 4. «Що означає поняття «емпатія»?»	45 хв.
Заняття 2. Розвиток когнітивного компонента	2,5 год
- Вправа 1. «Пояснення значення поняття «консультування»	1 год
- Вправа 2. «Якості та вміння, важливі для ефективної взаємодії»	45 хв
- Вправа 3. «Психологічний магазин»	45 хв
Заняття 3. Розвиток професійного компонента	2,5 год
- Вправа 1. «Як стати ефективним консультантом»	45 хв
- Вправа 2. «Розвиток впевненості»	1 год
- Вправа 3. «Скульптура майбутньої професії»	45 хв
Заняття 4. Розвиток рефлексивного компонента	3 год
- Вправа 1. «Як ви вирішуєте власні проблеми»	45 хв
- Вправа 2. «Самоспостереження»	45 хв
- Вправа 3. «Самооцінювання»	45 хв
- Вправа 4. «Карта майбутнього»	45 хв

Для розробки тренінгової програми були використані матеріали з журналів «Психолог», «Психологія та соціальна робота», книги: Ф. Бурнард

«Тренінг міжособистісної взаємодії», Л. Рай «Розвиток навиків тренінгу», Є.І. Рогова «Настільна книга психолога», Сидоренко Є.В. «Мотиваційний тренінг» [10; 52; 53; 61], а також власний досвід участі у тренінгах.

Програма тренінгу розрахована на 5 занять. Кількість учасників – 20 чоловік експериментальної групи (Додаток Е).

Таким чином, дана тренінгові програма складається із чотирьох занять, кожне з яких спрямоване на формування саморегулюючих навичок юнацтва, з метою зниження особистісної тривожності, покращення психоемоційного стану та підвищення власної самооцінки та бачення себе з позитивної сторони. Формування таких навичок дасть змогу краще адаптуватися до таких життєвих ситуацій, що вимагають значної емоційної загартованості та витримки, для гармонійного розвитку особистості.

2.4. Ефективність застосування тренінгової програми

Після проведення формувального етапу експерименту нами було проведене повторне вимірювання параметрів готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки задля визначення ефективності запропонованої тренінгової програми. Наявність кількісних змін визначалася шляхом порівняння даних констатувального й контрольного досліджень в експериментальній та контрольній групах.

При повторному вивченні мотиваційної та ціннісної складової особистісного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності отримані нами результати згруповані у табл. 2.15.

Таблиця 2.15 - Результати формувального етапу дослідження рівня розвитку мотиваційної та ціннісної складової особистісного компоненту готовності

№п/п	Шкала	Рівні	Кількість досліджуваних	%
1.	Загальний рівень	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	2	10
		Середній	6	30
		Нижче середнього	8	40
		Низький	4	20
		Після експерименту		
		Високий	5	25
		Середній	8	40
		Нижче середнього	5	25
		Низький	2	10
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	4	16,7
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	8	33,3
		Низький	3	12,5
		Після експерименту		
Високий	5	20,8		
Середній	9	37,5		
Нижче середнього	7	29,2		
Низький	3	12,5		
2	Мотивація досягнень	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	3	15
		Середній	7	35
		Нижче середнього	8	40
		Низький	2	10
		Після експерименту		
		Високий	6	30
		Середній	9	45
		Нижче середнього	4	20
		Низький	1	5
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	4	16,7
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	10	41,6
		Низький	1	4,2
		Після експерименту		
Високий	4	16,7		
Середній	10	41,7		
Нижче середнього	9	37,5		
Низький	1	4,2		
3	Ставлення до свого «Я» («Я-концепція»)	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	2	10
		Середній	9	45
		Нижче середнього	6	30
		Низький	3	15
		Після експерименту		
Високий	5	25		

	Продовження табл. 2.15.	Середній	11	55
		Нижче середнього	3	25
		Низький	1	5
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	3	12,5
		Середній	10	41,7
		Нижче середнього	9	37,5
		Низький	2	8,3
		Після експерименту		
		Високий	4	16,7
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	9	37,5
		Низький	2	8,3
4	Почуття громадського обов'язку	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	4	20
		Середній	6	30
		Нижче середнього	7	35
		Низький	3	15
		Після експерименту		
		Високий	5	25
		Середній	8	40
		Нижче середнього	5	25
		Низький	2	10
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	3	12,5
		Середній	9	37,5
		Нижче середнього	10	41,6
		Низький	2	8,3
		Після експерименту		
		Високий	3	12,5
		Середній	10	41,6
Нижче середнього	9	37,5		
Низький	2	8,3		
5.	Життєва установка	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	1	5
		Середній	7	35
		Нижче середнього	10	50
		Низький	2	10
		Після експерименту		
		Високий	3	15
		Середній	9	45
		Нижче середнього	7	35
		Низький	1	5
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	2	8,3
		Середній	9	37,6
		Нижче середнього	11	45,8
		Низький	2	8,3
		Після експерименту		
		Високий	2	8,3
		Середній	10	41,7
Нижче середнього	10	41,7		
Низький	2	8,3		

Закінчення табл. 2.15.

№ п/п	Шкала	Рівні	кількість досліджуваних	%
6.	Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	Експериментальна група		
		До експерименту		
		Високий	1	5
		Середній	6	30
		Нижче середнього	9	45
		Низький	4	20
		Після експерименту		
		Високий	4	20
		Середній	8	40
		Нижче середнього	6	30
		Низький	2	10
		Контрольна група		
		До експерименту		
		Високий	2	8,3
		Середній	8	33,3
		Нижче середнього	11	45,8
		Низький	3	12,6
		Після експерименту		
Високий	2	8,3		
Середній	9	37,6		
Нижче середнього	11	45,8		
Низький	2	8,3		

В результаті повторного дослідження рівня мотиваційної та ціннісної складової особистісного компоненту в експериментальній групі отримані наступні дані: високий рівень загального рівня розвитку особистісної зрілості відмічається в 25% опитаних (порівняно з 10% до проведення формувального етапу експерименту), середній рівень – 40% (30%), нижче середнього – 25% (40%) та низький рівень – 10% (20%).

В контрольній групі відбулися фактично незначні зміни: високий рівень загального рівня розвитку особистісної зрілості відмічається в 20,8% опитаних (порівняно з попередніми показниками, які становили – 16,7%), середній рівень – 37,5% (37,5%), нижче середнього – 29,2% (33,3%) та низький рівень – 12,5% (12,5%).

Що стосується мотивації досягнень, то тут відмічаються наступні зміни в експериментальній групі: високий рівень мотивації досягнень відмічається у 30% респондентів (порівняно з 15% на констатувальному етапі), середній рівень – 45% (35%), нижче середнього – 20% (40%) та низький – 5% (10%).

В контрольній групі відбулися наступні зміни: високий рівень мотивації досягнень відмічається у 16,7% респондентів (16,7%), середній – 41,7% (37,5%), нижче середнього – 37,5% (41,6%) та низький – 4,2% (4,2%).

Високий рівень ставлення до свого «Я» в експериментальній групі покращився з 10% до впровадження тренінгової програми до 25% після впровадження, середній рівень зріс з 45% до 55%, нижче середнього рівня – з 30% зменшився до 25% опитаних після впровадження тренінгової програми та низький рівень ставлення до свого «Я» зменшився з 15% до 5%.

Рівень ставлення до свого «Я» в контрольній групі змінився наступним чином: високий рівень збільшився з 12,5% до 16,7%, середній рівень зменшився з 41,7% до 37,5%, нижче середнього та низький рівень залишилися без змін – відповідно – 37,5% та 8,3%.

Також в експериментальній групі після впровадження тренінгової програми відбулось зростання рівня почуття громадського обов'язку: високий рівень зріс з 20% до 25%, середній - з 30% до 40%, нижче середнього зменшився з 35% до 25% та низький рівень знизився з 15% до 10%. В контрольній групі відбулися незначні зміни: спостерігалось лише зростання середнього рівня почуття громадського обов'язку з 37,5% до 41,6%.

Аналіз результатів за шкалою «життєва установка» засвідчив наступні зміни в експериментальній групі: зростання високого рівня до 15% (з 5% після впровадження тренінгової програми), також зростання середнього рівня до 45% (35%). Натомість відбулося зменшення рівня нижче середнього після впровадження тренінгової програми з 50% до 35% та низького рівня – з 10% до 5%. Що стосується контрольної групи, то тут також відбулося зростання лише середнього рівня за шкалою «життєвої установки» - з 37,6% до 41,7% опитаних.

Здатність до психологічної близькості з іншими людьми в експериментальній групі теж покращилась після впровадження тренінгової програми. Так високий рівень відмічається у 20% респондентів (порівняно з 5% до формувального етапу), середній рівень у 40% (30%), нижче середнього у 30% (40%) та низький у 10% (20%). В контрольній групі середній рівень

збільшився з 33,3% опитаних до 37,6% після формувального етапу та низький рівень зменшився з 12,6% до 8,3%.

Підсумовуючи результати формувального етапу експерименту щодо впровадження тренінгової програми підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, бачимо позитивну динаміку рівня сформованості мотиваційної та ціннісної складової в більшості майбутніх психологів – зростання високого та середнього рівнів. Таким чином, запропонована тренінгова програма дозволяє впливати на мотиваційну та ціннісну складову особистісного компонента зазначеного виду готовності.

Розглянемо результати студентів після проведення формувального етапу експерименту за емоційною складовою особистісного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності (табл.2.16).

Таблиця 2.16 - Результати формувального етапу дослідження рівня розвитку емоційної складової особистісного компонента готовності

№ п/п	Рівень емпатійності	Експериментальна група				Контрольна група			
		До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
		чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
1	Високий	3	15	6	30	5	20,8	5	20,8
2	Середній	6	30	8	40	9	37,5	10	41,7
3	Нижче середнього	8	40	5	25	8	33,3	8	33,3
4	Низький	3	15	1	5	2	8,4	1	4,2
	Всього	20	100	20	100	24	100	24	100

У ході формувального етапу експерименту увага приділялася формуванню емоційної складової особистісного компонента, а саме рівню емпатійності студентів. Результати контрольного діагностичного дослідження свідчать про позитивні зрушення в студентів експериментальної групи щодо сформованості рівня емпатійності майбутніх психологів порівняно зі студентами контрольної групи. Для наочності результати дослідження відображено на рис. 2.1.

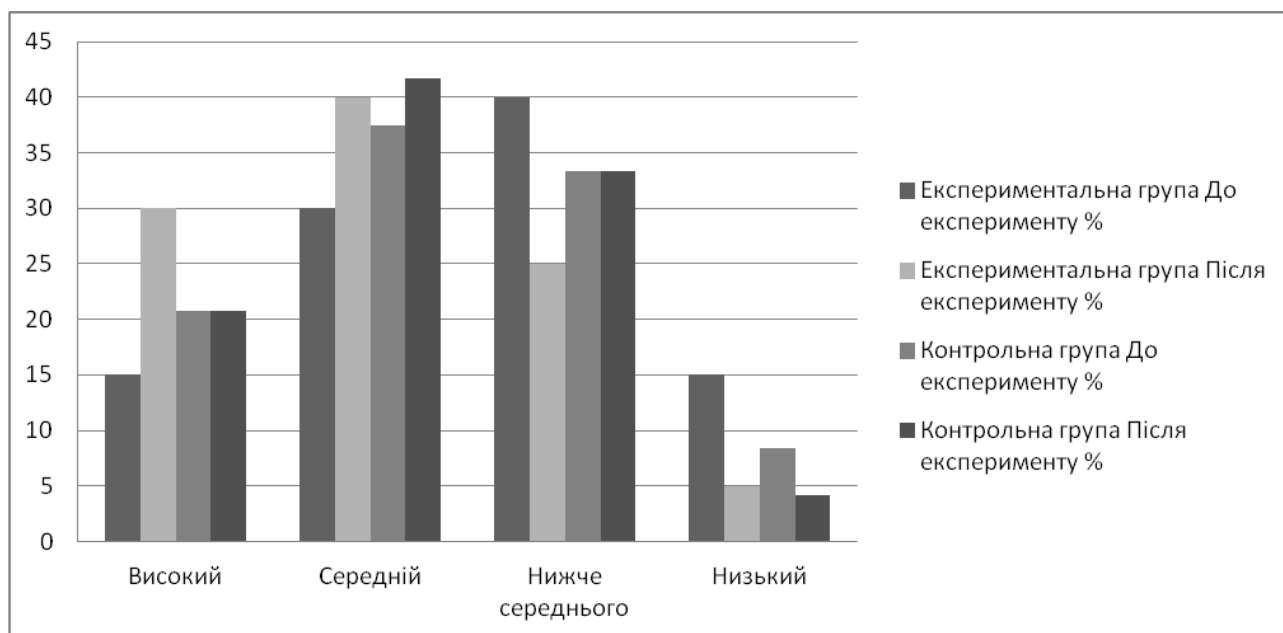

Рисунок 2.1 - Динаміка результатів дослідження емоційної складової особистісного компоненту готовності

В експериментальній групі значно підвищилася кількість студентів з високим та середнім рівнями емпатійності. Так, після впровадження тренінгової програми високий рівень емпатійності підвищився з 15% опитаних до 30% опитаних, середній рівень зріс з 30% до 40% опитаних, натомість низький рівень та нижче середнього значно зменшився, що свідчить про позитивну тенденцію. У контрольній групі таке підвищення не відмічається. Відбулося лише незначне зростання середнього рівня емпатійності з 37,5% до 41,7%.

Характеристика рівня емоційної складової дає можливість визначити загальний рівень емпатійності студентів та вміння їх використовувати емпатію у майбутній консультативній діяльності.

Після проведення формуального етапу дослідження було проведене повторне оцінювання стану сформованості когнітивного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності за допомогою авторського експериментального опитувальника.

Результати повторного опитування показали деякі зміни у відповідях на запитання авторського опитувальника студентами експериментальної групи (табл.2.17). Так, можна відмітити, що на друге запитання «У чому полягають

особливості професії психолога»? студенти відповіли наступним чином: 35% опитаних зазначили, що особливості професії психолога полягають у наданні психологічної допомоги людям, які цього потребують за допомогою наявних знань та умінь; 25% опитаних особливості професії вбачають в роботі з людьми та надання їм психологічної допомоги; 15% - розумінні сутності людини, її проблем; 20% - розумінні себе і вирішенні власних психологічних проблем і 5% - у вмінні не лише слухати, але й почути. Як видно, з проведеного дослідження, після впровадження тренінгової програми думка студентів щодо особливостей професії психолога дещо змінилась в позитивну сторону, про що свідчать відповіді опитаних. Що стосується контрольної групи, то тут не відбулося жодних змін.

Таблиця 2.17 - Особливості професії психолога

№п/п	Особливості професії	Експериментальна група	
		кількість респондентів	у %
До формульовального етапу дослідження			
1	Спілкування з людьми, допомога у вирішенні проблем, вміння зрозуміти, почути, підтримати	6	30
2	Актуальність професії в даний час	3	15
3	Психолог може працювати у будь-якій сфері	4	20
4	Розуміння себе і вирішення власних психологічних проблем	5	25
5	Вміння зрозуміти поведінку і дії інших людей	2	10
Після формульовального етапу дослідження			
1	Надання психологічної допомоги людям, які цього потребують за допомогою наявних знань та умінь	7	35
2	Робота з клієнтами, надання психологічної допомоги	5	25
3	Розуміння сутності людини, її проблем	3	15
4	Розуміння себе і вирішення власних психологічних проблем	4	20
5	Вміння не лише слухати, а й почути	1	5

На четверте запитання «Які, на вашу думку, вроджені властивості, можуть сприяти професійній придатності майбутніх психологів»? ми отримали наступні відповіді експериментальної групи після формульовального етапу експерименту: 30% опитаних вважають, що вродженими властивостями є комунікабельність, здатність слухати, сприймати точку зору іншої людини;

20% - гуманність, любов до людей, толерантність, мудрість, стриманість, ввічливість; 25% - спокійність, урівноваженість, комунікабельність, емпатійність; 15% - витримка, оволодіння собою, комунікативність, емпатійність та 10% - інтуїція, логіка, харизма, комунікабельність. В контрольній групі не відбулося жодних змін. Результати дослідження відображено в табл. 2.18.

Таблиця 2.18 - Вроджені властивості , які можуть сприяти професійній придатності майбутніх психологів

№п/п	Вроджені властивості	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
До формульовального етапу дослідження					
1	Комунікабельність, здатність слухати, сприймати точку зору іншої людини	7	35	7	29,1
2	Інтуїція, логіка, харизма	1	5	3	12,5
3	Витримка, оволодіння собою, доброта	2	10	3	12,5
4	Сила нервової системи, лабільність мислення, темперамент, задатки	5	25	4	16,7
5	Емоційна стійкість, емпатійність	1	5	1	4,2
6	Психологами не стають, а народжуються	4	20	6	25
Після формульовального етапу дослідження					
1	Комунікабельність, здатність слухати, сприймати точку зору іншої людини	6	30	Результати опитування не змінились	
2	Гуманність, любов до людей, толерантність, мудрість, стриманість, ввічливість	4	20		
3	Витримка, оволодіння собою, комунікативність, емпатійність	3	15		
4	Спокійність, урівноваженість, комунікабельність, емпатійність	5	25		
5	Інтуїція, логіка, харизма, комунікабельність	2	10		

Відповідаючи на запитання «Професійний портрет фахівця-психолога» в експериментальній групі після впровадження тренінгової програми ми отримали такі відповіді: 25% опитаних вбачають професійний портрет психолога у вміння знайти спільну мову, навички спілкування; правильному

мовленні, необхідному словниковому запасі; стриманості, емпатійності, стресостійкості, повазі до прав людини, розумінні її культури та релігії, знанні етики спілкування та ділового спілкування; 15% - у комунікативній поведінці – вмінні спілкуватися, слухати; мовленнєвій поведінці – красномовство; емоційній сфері – емпатійність, стресостійкість; етиці людини – ввічливість, доброзичливість; 35% вважають, що психолог повинен мати: розвинуті комунікативні здібності (вміння слухати, прислуховуватись, почути те, що хочуть сказати клієнти); грамотне та лаконічне формулювання мовлення, висловлювань; толерантність у вислуховуванні; гуманність та відсутність упереджень будь-якого плану; ввічливість та емоційна стриманість (тобто без надмірно емоційних реагувань і т. ін.); вміння відділяти власне життя від життя клієнтів, тобто бути настільки об'єктивним, наскільки це можливо; 20% бачать в майбутньому психологові людину відповідальну, освічену, емпатійну та комунікабельну, внутрішньо розвинуту та доброзичливу, розумну, яка любить свою роботу; має бути приємною людиною у спілкуванні, здатною зрозуміти, вихованою, відповідальною та прагнути якісно виконувати свою роботу та лише 5% відзначили амбіції, здорову психіку, відкритість, привітність, приємний зовнішній вигляд, високу кваліфікацію. В контрольній групі змін не відбулось (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 - Професійний портрет фахівця-психолога

№п/п	Професійний портрет	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
1	2	3	4	5	6
До формульовального етапу дослідження					
1	Вміння знайти спільну мову, навички спілкування; правильне мовлення, необхідний словниковий запас; стриманість, емпатійність, стресостійкість; повага до прав людини, розуміння її культури та релігії, знання етики спілкування та ділового спілкування	8	40	6	25
2	Вміти знаходити спільну мову з клієнтом, бути компетентним та толерантним, вміти співпереживати та відчувати клієнта	3	15	3	12,5

Закінчення табл. 2.19

1	2	3	4	5	6
3	Комунікабельний, повинен мати високі моральні та етичні принципи	2	10	1	4,2
4	Комунікабельний, має вміти чітко формулювати те, що хоче донести до свого клієнта; бути достатньо стриманим, але не емоційно холодним; толерантним та слідувати професійній етиці	2	10	4	16,7
5	Комунікативна поведінка – вміння спілкуватися, слухати; мовленнєва поведінка – красномовство; емоційна сфера – емпатійність, стресостійкість; етика людини – ввічливість, доброзичливість	4	20	7	29,1
6	Амбіції, здорова психіка, відкритість, привітність, приємний зовнішній вигляд, висока кваліфікація	1	5	3	12,5
Після формульовального етапу дослідження					
1	Вміння знайти спільну мову, навички спілкування; правильне мовлення, необхідний словниковий запас; стриманість, емпатійність, стресостійкість; повага до прав людини, розуміння її культури та релігії, знання етики спілкування та ділового спілкування	5	25	Результати опитування не змінились	
2	Комунікативна поведінка – вміння спілкуватися, слухати; мовленнєва поведінка – красномовство; емоційна сфера – емпатійність, стресостійкість; етика людини – ввічливість, доброзичливість	3	15		
3	Амбіції, здорова психіка, відкритість, привітність, приємний зовнішній вигляд, висока кваліфікація	1	5		
4	Психолог повинен мати: розвинуті комунікативні здібності (вміння слухати, прислуховуватись, почути те, що хочуть сказати клієнти); грамотне та лаконічне формулювання мовлення, висловлювань; толерантність у вислуховуванні; гуманність та відсутність упереджень будь-якого плану; ввічливість та емоційна стриманість (тобто без надмірно емоційних реакцій і т. ін.); вміння відділяти власне життя від життя клієнтів, тобто бути настільки об'єктивним, наскільки це можливо	7	35		
5	Людина відповідальна, освічена, емпатійна та комунікабельна, внутрішньо розвинута та доброзичлива, розумна, любить свою роботу; має бути приємною людиною у спілкуванні, здатною зрозуміти, вихованою, відповідальною та прагнути якісно виконувати свою роботу	4	20		

Що стосується протипоказань щодо вибору професії психолога, то відповіді на дане питання в експериментальній групі після формульовального

етапу дослідження розподілились наступним чином: 15% опитаних вважають, основними протипоказаннями щодо вибору даної професії неосвіченість та низьку кваліфікацію; 25% - психічні розлади, слабка нервова система, низька стресостійкість, агресивність; 10% - надмірну збудливість, надмірну емоційність, підвищена тривожність; 35% - психічні розлади, замкнутість, нерішучість, відсутність схильності до роботи з людьми, невміння зрозуміти позицію іншої людини, ригідність мислення, низький інтелектуальний рівень розвитку; 10% - закритість і холодність, психологічні проблеми, що заважатимуть спілкуванню та розумінню та 5% - нестриманість та проблеми з комунікабельністю (табл. 2.20).

Таблиця 2.20 - Протипоказання щодо вибору професії психолога

№п/п	Протипоказання щодо вибору професії	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	у %	кількість респондентів	у %
До формульовального етапу дослідження					
1	Неосвіченість, низька кваліфікація	4	20	7	29,1
2	Надмірна збудливість, надмірна емоційність	3	15	3	12,5
3	Відсутність зацікавленості	3	15	5	20,8
4	Психічні розлади, слабка нервова система, низька стресостійкість	5	25	4	16,7
5	Агресивність	2	10	1	4,2
6	Відсутність любові до людей	3	15	4	16,7
Після формульовального етапу дослідження					
1	Неосвіченість, низька кваліфікація	3	15	Результати опитування не змінилися	
2	Психічні розлади, слабка нервова система, низька стресостійкість, агресивність	5	25		
3	Надмірна збудливість, надмірна емоційність, підвищена тривожність	2	10		
4	Психічні розлади, замкнутість, нерішучість, відсутність схильності до роботи з людьми, невміння зрозуміти позицію іншої людини, ригідність мислення, низький інтелектуальний рівень розвитку	7	35		
5	Закритість і холодність, психологічні проблеми, що заважатимуть спілкуванню та розумінню	2	10		
6	Нестриманість, проблеми з комунікабельністю	1	5		

Окремо нами вивчалися комунікативні та організаційні уміння майбутніх психологів до і після проведення формувального етапу експерименту як показників професійного компонента готовності до консультативної діяльності.

Основним показником професійного компонента готовності є комунікативні уміння, які необхідні фахівцю-психологу, оскільки саме спілкування є надзвичайно важливим для досягнення позитивного результату у консультативній діяльності психолога. Комунікативні уміння є основою професійної діяльності психологів, оскільки вони забезпечують виконання ними усіх професійних функцій; комунікативна взаємодія є складовою усіх напрямів роботи психолога.

Динаміка зміни рівня розвитку комунікативних умінь студентів контрольної та експериментальної груп до і після проведення формувального етапу експерименту представлена в табл. 2.21.

Таблиця 2.21 - Результати формувального етапу дослідження рівня розвитку професійної складової за шкалою «комунікативні уміння»

№ п/п	Рівень розвитку комунікативних умінь	Експериментальна група				Контрольна група			
		До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
		чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
1	Високий	3	15	6	30	4	16,7	5	20,8
2	Середній	7	35	9	45	9	37,5	10	41,7
3	Нижче середнього	6	30	3	15	8	33,3	7	29,2
4	Низький	4	20	2	10	3	12,5	2	8,3
	Всього	20	100	20	100	24	100	24	100

Рівень розвитку комунікативних умінь як професійного компонента готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності змінився як у контрольній, так і в експериментальній групах. Так, в експериментальній групі перерозподіл студентів з різними рівнями розвитку комунікативних умінь більший, ніж у контрольній – високий рівень змінився з 15% до 30%; середній – з 35% до 45; нижче середнього – з 30 % до 15 %; низький – з 20 % до 10%. В контрольній групі студентів кількість досліджуваних з високим рівнем

розвитку комунікативних умінь змінилася з 16,7 % до 20,8 %; з середнім – з 37,5 % до 41,7 %; з рівнем нижче середнього – з 33,3% до 29,2%; з низьким – з 12,5 % до 8,3 %. Зміни показників експериментальної групи у порівнянні з контрольною можна пояснити лише впливом реалізації тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності в процесі фахової підготовки.

Для наочності та зручності аналізу отримані дані подано на рис. 2.2.

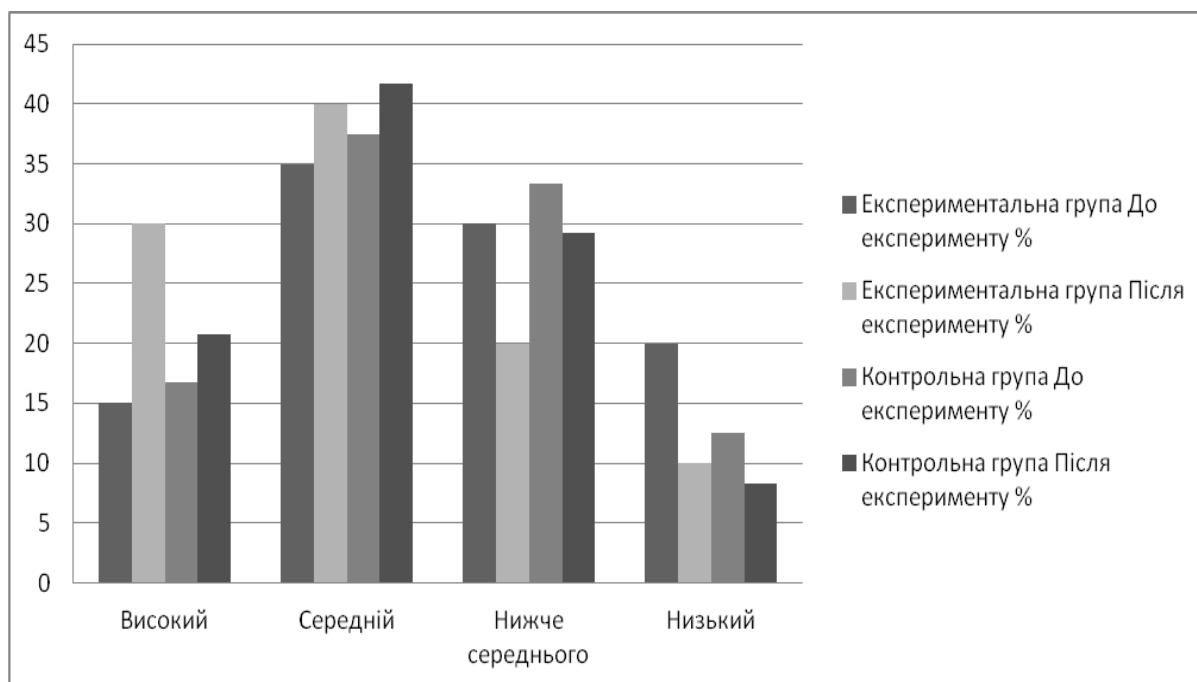

Рисунок 2.2 - Динаміка результатів дослідження професійного компоненту за шкалою «комунікативні вміння»

Також досліджувалися організаційні уміння студентів контрольної й експериментальної груп після проведення формувального етапу експерименту (табл. 2.22), які також лежать в основі готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, так як наявність високого рівня сформованості організаційних умінь допоможе психологу в створенні психологічного контакту із клієнтами.

Таблиця 2.22 - Результати формувального етапу дослідження рівня розвитку професійної складової за шкалою «організаційні здібності»

№п /п	Рівень розвитку організаційних здібностей	Експериментальна група				Контрольна група			
		До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
		чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
1	Високий	4	20	5	25	5	20,8	5	20,8
2	Середній	8	40	10	50	9	37,5	9	37,5
3	Нижче середнього	6	30	4	20	8	33,3	9	37,5
4	Низький	2	10	1	5	2	8,4	1	4,2
	Всього	20	100	20	100	24	100	24	100

Отримані дані засвідчують, що в експериментальній групі високий рівень розвитку організаційних умінь підвищився значніше, ніж в контрольній з 20% до 25 % (в контрольній групі змін не відбулось). Також відбулося підвищення середнього рівня розвитку організаційних умінь в експериментальній групі з 40% до 50% (в контрольній групі теж не відбулось змін). У експериментальній групі рівень розвитку комунікативних умінь нижче середнього знизився з 30% до 20 % (проти відповідних показників контрольної групи – з 33,3 % до 37,5%). Низький рівень у студентів експериментальної зменшився з 10% до 5 %, а у контрольній групі – з 8,4% до 4,2%. Такі зміни також можна вважати свідченням ефективності запропонованої тренінгової програми. Динаміку зміни рівня розвитку організаційних умінь студентів показано на рис. 2.3.

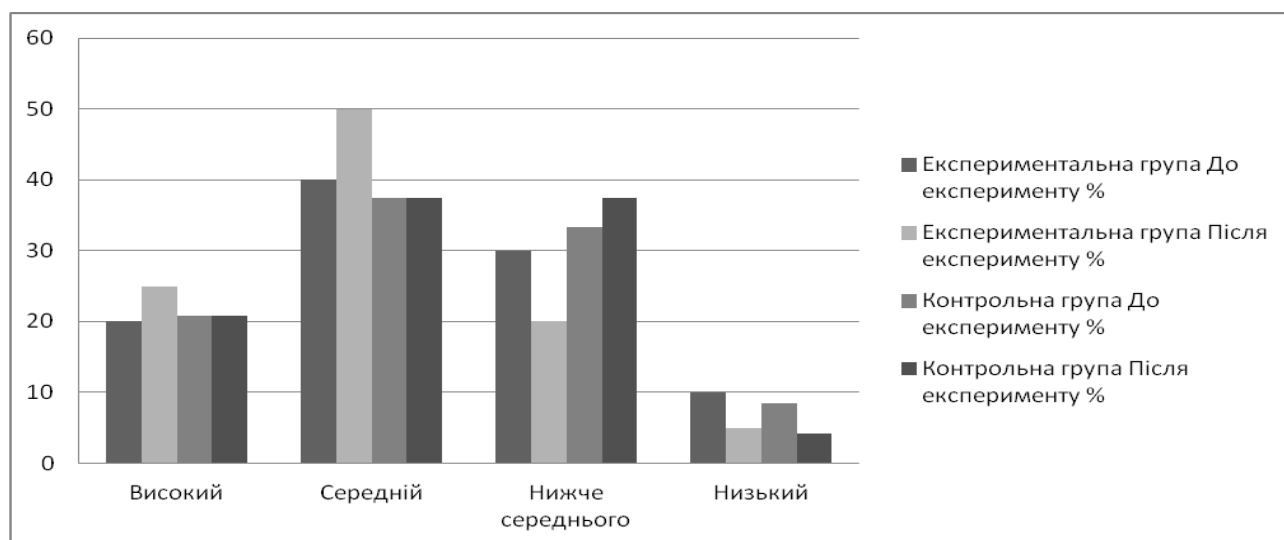

Рисунок 2.2 - Динаміка результатів дослідження професійного компоненту за шкалою «організаційні вміння»

Також було досліджено рефлексивний компонент готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності до і після проведення формувального етапу експерименту (табл. 2.23).

Таблиця 2.23 - Результати формувального етапу дослідження рівня розвитку рефлексивної складової готовності

№ п/п	Рівень розвитку рефлексивності	Експериментальна група				Контрольна група			
		До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
		чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
1	Високий	3	15	5	25	5	20,8	6	25
2	Середній	8	40	10	50	9	37,5	9	37,5
3	Нижче середнього	6	30	4	20	7	29,2	8	33,3
4	Низький	3	15	1	5	3	12,5	1	4,2
	Всього	20	100	20	100	24	100	24	100

При самооцінюванні студентами рівня розвитку рефлексивної складової готовності до та після формувального етапу дослідження були отримані такі результати: в експериментальній групі високий рівень розвитку рефлексивності збільшився з 15% до 25% опитаних (в контрольній 20,8% до 25%); середній рівень – з 40% до 50% (в контрольній середній рівень залишився без змін); рівень рефлексивності нижче середнього в експериментальній групі знизився з 30% до 20% опитаних (в контрольній групі зріс з 29,2% до 33,3%) та низький рівень – з 15% до 5% (в контрольній групі з 12,5% до 4,2%). Зміна рівня рефлексивності студентів зображена на рис. 2.4.

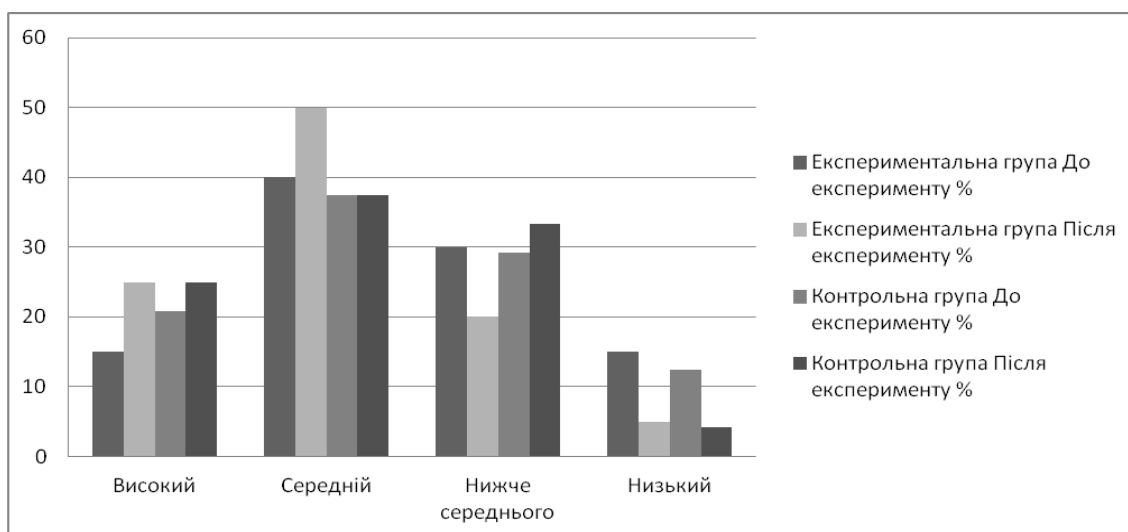

Рисунок 2.4 – Динаміка результатів дослідження рефлексивного компоненту

З проведеного дослідження можна відзначити, що на констатувальному етапі експерименту рівні сформованості готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у студентів контрольної та експериментальної групи були відносно однаковими. Після завершення формувального етапу експерименту, під час якого впроваджувалась тренінгова програма щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, було визначено, що в експериментальній групі високий та середній рівні готовності підвищилися.

Таким чином, аналіз отриманих результатів діагностики студентів експериментальної групи на контрольному етапі експерименту показав, що впровадження тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності сприяло позитивним змінам у всіх компонентах готовності:

- в особистісному компоненті – високий рівень мотиваційної та ціннісної складової студентів досягнув 25 % (порівняно з 10% опитаних до впровадження тренінгової програми); середній – 40% (30% до впровадження тренінгової програми); високий рівень емоційної складової студентів зріс до 30% (15% до впровадження тренінгової програми); середній рівень досягнув 40% (30%);

- у когнітивному компоненті – спостерігався вищий рівень узагальнення і систематизації знань майбутніх фахівців про консультативну діяльність та особливості діяльності психологів загалом, професійні риси психолога, протипоказань щодо вибору даної професії, відмічалось більш вільне володіння студентами теоретичними знаннями;

- в професійному компоненті – високий рівень комунікативних умінь студентів досягнув 30% (на відміну від 15% до впровадження тренінгової програми); середній рівень - 45% (35%); високий рівень організаторських схильностей спостерігався у 25% опитаних студентів (порівняно з 20% до впровадження тренінгової програми); середній рівень – 50% (40%).

- у рефлексивному компоненті – підвищилася самостійність судження, якість самоаналізу, здатність до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та

їх результату, здатність до оцінки своєї підготовки до професійної діяльності, а також сформованість характеру оцінки психологом себе як суб'єкта професійної діяльності. Високий рівень рефлексивності досягнув 25% (порівняно з 15% до впровадження тренінгової програми); середній рівень – 50% (40).

Отже, на формувальному етапі дослідження в експериментальній групі встановлена позитивна динаміка сформованості рівнів готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. У контрольній групі така динаміка також спостерігалася, але в меншій мірі, ніж в експериментальній. Результати експериментального дослідження підтвердили продуктивність тренінгової програми щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки.

Висновки до розділу 2

В рамках експериментального дослідження була проведена діагностика рівня готовності майбутніх студентів психологів до консультативної діяльності, визначено рівень розвитку кожного компоненту готовності, розроблено та проведено тренінгові програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, після чого було проведено повторне дослідження рівня розвитку готовності студентів.

На констатувальному етапі дослідження було виявлено недостатній рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності за всіма складовими елементами. В зв'язку з цим запропоновано тренінгові програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Програма тренінгу включає вправи на підвищення самооцінки, стимулювання позитивного ставлення до себе; розвиток емоційної та мотиваційної сфери; формування довіри; розширення ціннісних орієнтацій;

розвиток особистісних здібностей, вдосконалення теоретичних та практичних умінь та навичок, розвиток рефлексивності

Були проаналізовані результати впливу тренінгової програми на рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Порівняння змін у контрольній групі, де не впроваджувалась тренінгова програма і в експериментальній групі, зі студентами якої був проведений тренінг, дозволяє зробити висновок про позитивний вплив даної тренінгової програми на формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Висновки, зроблені на підставі даних експериментального дослідження дозволяють стверджувати, що розроблена та апробована тренінгова програма має позитивне значення для підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної.

ВИСНОВКИ

В дипломній роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Досліджено сутність та зміст понять «консультативна діяльність» та «готовність до консультативної діяльності», а також визначено структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

На основі проведеного аналізу наукових джерел було встановлено, що консультативна діяльність психолога полягає в урегулюванні відносин клієнта з навколишнім середовищем та людьми на основі діалогу та співпраці, яке позитивно впливає на зміну його поведінки, ставлення до себе, інших людей і взаємовідносини з ними, адаптації до ситуації та подолання труднощів, прийняття рішення та відповідальності, що відбувається завдяки конкретним прийомам, методам, формам взаємодії психолога з клієнтом з метою надання психологічної допомоги людям, які її потребують.

Розглядаючи різні підходи до змістового наповнення поняття «готовності до консультативної діяльності», його визначено як цілеспрямований вияв потенціалу особистості студентів-психологів, що включає їх переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння. Готовність досягається в ході професійної підготовки, є результатом всебічного особистісного розвитку особистості майбутніх психологів з урахуванням вимог професійної психологічної діяльності. Отже, формування готовності до діяльності практичного психолога потрібно розглядати як результат його особистісно-професійної підготовки.

Структуру готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності визначено як систему знань та практичних умінь, професійно значимих психологічних властивостей та здібностей особистості, що зумовлюють досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою для саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності. У

структурі виділено такі компоненти: особистісний, когнітивний, професійний та рефлексивний.

Виявлено, що проблема формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності нерозривно пов'язана із необхідністю вдосконалення тих або інших професійних якостей, здібностей та індивідуально-особистісних особливостей, необхідних фахівцю відповідного профілю.

В рамках експериментального дослідження була проведена діагностика рівня готовності майбутніх студентів психологів до консультативної діяльності, визначено рівень розвитку кожного компоненту готовності, розроблено та проведено тренінгові програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності, після чого було проведено повторне дослідження рівня розвитку готовності студентів.

Визначення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності проводилось за допомогою наступних методик: тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха, методика «Діагностика соціальної емпатії», експериментальний авторський опитувальник, методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей (КОС), авторський опитувальник самооцінювання студентами готовності до консультативної діяльності.

Дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету зі студентами старших курсів та другої вищої освіти спеціальності «Психологія».

На констатувальному етапі дослідження було виявлено недостатній рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності за всіма складовими елементами. В зв'язку з цим запропоновано тренінгову програму щодо підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності.

Програма тренінгу включає вправи на підвищення самооцінки, стимулювання позитивного ставлення до себе; розвиток емоційної та мотиваційної сфери; формування довіри; розширення ціннісних орієнтацій; розвиток особистісних здібностей, вдосконалення теоретичних та практичних умінь та навичок, розвиток рефлексивності.

Були проаналізовані результати впливу тренінгової програми на рівень готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Порівняння змін у контрольній групі, де не впроваджувалась тренінгова програма і в експериментальній групі, зі студентами якої був проведений тренінг, дозволяє зробити висновок про позитивний вплив даної тренінгової програми на формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. Висновки, зроблені на підставі даних експериментального дослідження дозволяють стверджувати, що розроблена та апробована тренінгова програма має позитивне значення для підвищення рівня готовності майбутніх психологів до консультативної.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абрамова Г. С. Практикум по психологическому консультированию / Г. С. Абрамова. — Екатеринбург : Деловая книга, 1995. — 128 с.
2. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина. - М. : Независимая фирма «Класс», 1999. - 208 с.
3. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореферат дисертації / І.П. Андрійчук // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – С. 20.
4. Антонова Н. О. Проблеми діагностики психологічної готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету / Н. О. Антонова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць. – 2009. – Т. 10, Ч. 11. – С. 43-52.
5. Антонова Н. О. Темпераментальні детермінанти готовності до професійної діяльності у студентів психологічного факультету / Н. О. Антонова // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2011. – Випуск 12. – С. 35 – 38.
5. Байбекова Н. Формування готовності майбутніх психологів до консультативної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах / Н. Байбекова // Збірник наукових праць. – 2013. – Ч. 3. – С. 41 – 47.
6. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 9 - 21.
7. Бодалев А. А. Рабочая книга практического психолога : пособие для специалистов, работающих с персоналом / А. А. Бодалев, А. А. Деркач, Л. Г. Лаптев. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 640 с.
8. Бондаренко Р. М. Підготовка практичних психологів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку у просторі післядипломної

освіти / Р. М. Бондаренко // Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти. – 2011. – Вип. № 6. – С. 17 - 21.

9. Буняк Н. А. Аналіз готовності випускників вищої технічної школи до виконання професійних обов'язків / Н. А. Буняк // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2 (41). – С. 62 - 66.

10. Бурнард Ф. Тренинг межличностного взаимодействия / Ф. Бурнард. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с.

11. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники / И. В. Вачков. – М. : Осъ - 89, 2001. – 224 с.

12. Волеваха І. Б. Формування готовності майбутніх практичних психологів до забезпечення конкурентноздатності організації : автореф. дис. канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ірина Борисівна Волеваха. – Київ, 2010. – 25 с.

13. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. В. Гавриш. – Харків, 2006. – 46 с.

14. Голосніченко І. П. Використання матеріалів практики у навчальному процесі // Проблеми підвищення рівня підготовки кадрів для органів внутрішніх справ: матеріали науково-практичної конференції, 10–11 грудня 1992 р. : тези доп. – К. : НАВСУ, 1993. – С. 262 - 267.

15. Горностай П.П. Теория и практика психологического консультирования: Проблемный поход / П.П. Горностай, С.В. Васьковская. – К. : Наукова думка, 1995. – 128 с.

16. Двучичанская Н. Н. Инновационные компетентностно-ориентированные педагогические технологии в естественно-научном образовании / Двучичанская Н. Н. // Инновации в образовании. – 2011. – № 4. – С. 26-39.

17. Деркач А. А. Акмеология: Учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.

18. Дмитриева О. Б. Формирование психологической готовности молодых специалистов к профессиональной деятельности: дис. канд. психол. наук : 19.00.13 / Дмитриева Ольга Борисовна. — М., 1997. — 188 с.

19. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дисс. д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики» / Карина Михайловна Дурай-Новакова. – М., 1983. – 32 с.

20. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – 175 с.

21. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко. – Минск: Харвест, 2001. – 576 с.

22. Калинина Т. В. Проблема формирования психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности в условиях вуза / Т. В. Калинина, А. В. Мирук // Молодой ученый. — 2015. — №11. — С. 1728 - 1730.

23. Карабін О. Й. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до роботи в інформаційному середовищі / О. Й. Карабін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Вип. № 23 (76). – 2012. – С. 365-371.

24. Кісарчук З. Г. Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів / З. Г. Кісарчук // Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 176 - 177.

25. Кныш А. Е. Особенности формирования компонентов личностной готовности к профессиональной деятельности будущих психологов-тренеров / А. Е. Кныш // Молодой ученый. — 2014. — №9. — С. 420-423.

26. Ковалькова Т. О. Проблема формування структури готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі / Т. О. Ковалькова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. - 2013. – Вип. 39. Ч. 2. – С. 115 - 119.

27. Ковалькова Т. О. Професійний портрет психолога авіаційної галузі / Т. О. Ковалькова // Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки : XIII міжнар. науково-практ. конф. молод. учен. і студ., 4-5 квітня 2013 р. : тези доп. – К., 2013. – С. 170.

28. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища школа, 1987. – 218 с.

29. Кораблина Е.П. Психологическая помощь как профессиональная деятельность практического психолога / Е.П. Кораблина // Психологические проблемы самореализации личности. - 2001. – Вып. 5. – С. 171-182.

30. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.

31. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас. – М. : Академический проект, 1999. – 240 с.

32. Кравченко А. И. Социология / А. И. Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 414 с.

33. Крутецкий В. А. Психология / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1986. – 336 с.

34. Крыжко В. В. Психология в практике менеджера образования / В. В. Крыжко, Е. М. Павлютенков. – СПб. : КАРО, 2001. – 304 с.

35. Крюкова Т. Б. Структурные компоненты психологической готовности будущих инженеров электроэнергетической отрасли [Электронный ресурс] / Т. Б. Крюкова. — 2012. — Режим доступа: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Psihologia/10_102609.doc.htm.

36. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания / Т. В. Кудрявцев, Ю. Ф. Гущин; – М. : МЭИ Моск. энерг. ин-т., 1986. – 176 с.

37. Кузьмина Н. В. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах / Н. В. Кузьмина // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах. – Львов. : изд-во ЛГУ. – 1970. – С. 47 - 61.

38. Кучеренко С. М. Оценка психологической готовности студентов к профессиональной деятельности как одно из направлений повышения качества подготовки специалистов / С. М. Кучеренко // Вестник Харьковского университета. – 1998. - № 403. – С. 107–111.

39. Кучерявенко И. А. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности / И. А. Кучерявенко // Молодой ученый. — 2011. — №12. Т.2. — С. 60-62.

40. Лежнина Л. В. Готовность психолога образования к профессиональной деятельности : этапы, механизмы, технологии формирования : автореф. дисс. докт. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / Л. В. Лежнина. – М., 2009. – 47 с.

41. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дисс. д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.04 «Общая педагогика и история педагогики», «Теория и методика профессионального образования» / А. Ф. Линенко. – К., 1996. – 378 с.

42. Липіна О. Проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога / О. Липіна // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 130.

43. Литвиненко С. А. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Світлана Анатоліївна Литвиненко. – НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.

44. Луговая О. М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей (на материалах ставропольского края) :

дисс. канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. М. Луговая. – Ставрополь, 2007. – 256 с.

45. Ляшенко В. С. Констатувальний етап експериментального дослідження з формування пізнавальної самостійності студентів технічних спеціальностей / В. С. Ляшенко. // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2011. - Вип. LVIII. Ч. III.– С. 71–79.

46. Макаренко Н. М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. М. Макаренко. – К., 2008. – 20 с.

47. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати : (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності) / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа, 1994. – № 3–4. – С. 68 - 72.

48. Медведская Е. И. Личностная готовность студентов-психологов к профессиональной деятельности / Е. И. Медведская // Психология в вузе : Ежеквартальный научно-методический журнал. –2005. – № 2. – С. 47 - 56.

49. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / сост. и под общ. ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – 4-е изд. – М. : АСТ, 2009. – 811 с.

50. Москалёва И. С. Формирование профессиональной готовности учителя иностранного языка к педагогической деятельности : монография / И. С. Москалёва. – М. : Прометей, 2005. – 209 с.

51. Мосол Н. О. Формування особистісної готовності старшокласників до вибору професії психолога : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Мосол Наталія Олександрівна. – К., 2009. – 21 с.

52. Моторна С. Є. Тренінг як інноваційний метод рефлексивної діяльності конкурентоспроможного спеціаліста / С. Є. Моторна, Н. І. Недвига // Вісник Севастопольського національного технічного університету. - 2010. – Вип. 105. – С. 93 - 98.

53. Осипова А. А. Общая психокоррекция : [учебное пособие] / А. А. Осипова. - М. : Сфера, 2002 – 510 с.

54. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – С. 536.

55. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі / В. Г. Панок // Психологія та соціальна робота. – 2003. – № 4. – С. 14.

56. Пеньковська Н. М. Основи психологічного консультування в методі позитивної психотерапії / Н. М. Пеньковська, Р. В. Шептицький. – Тернопіль : Крок, 2014. – 286 с.

57. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.

58. Платонов Ю. П. Профессионально-педагогическая направленность мастера производственного обучения среднего профтехучилища : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.07 / Платонов Юрий Петрович. – Л, 1984. – 16 с.

59. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.

60. Пожидаєва О. В. Консультування як один із напрямів професійної діяльності соціального педагога / О. В. Пожидаєва // Теорія і практика реабілітації та соціального захисту молоді з вадами здоров'я. – 2012. - №3. – С. 519 – 524.

61. Рай Л. Развитие навыков тренинга / Л. Рай. – СПб.: Питер. 2002. – 208 с.

62. Рекешева Ф. М. Условия развития психологической готовности к профессиональной деятельности студентов-психологов : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Ф. М. Рекешева. – Астрахань, 2007. – 20 с.

63. Савченко С. Сутність і функції діагностико-консультативної роботи практичного психолога в загальноосвітній школі // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. - №3. - С. 255 - 261.

64. Слостенин В. А. Педагогика : Инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М. : ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 308 с.

65. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / С. Д. Смирнов. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с.

66. Солійчук І. І. Теоретико-методологічний аналіз проблеми готовності практичного психолога до професійної діяльності / І. І. Солійчук // Проблеми сучасної психології. – 2013. – Вип. 19. – С. 657 – 667.

67. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

68. Соціально-психологічні чинники самореалізації творчої індивідуальності у полікультурному світі: [монографія] / за наук. редакцією І.М. Зварича. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 656 с.

69. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология: учебное пособие для вузов / Под ред. А. М. Столяренко. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 639 с.

70. Терентьева Н. О. Педагогічна професійна діяльність : взаємодія, готовність, усталеність / Н. О. Терентьева // Вісник Черкаського університету. – 2011. – Вип. 199, Ч. 1. – С. 60 – 66.

71. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.04 «Загальна педагогіка та історія педагогіки», «Теорія та методика професійної освіти» / Т. Г. Володимирівна . – К., 1997. – 54 с.

72. Чаплак Я.В. Формування готовності майбутніх практичних психологів до консультативної взаємодії зі старшокласниками, схильними до правопорушень: монографія / Я. В. Чаплак, Н. В. Гаркавенко, І.І. Солійчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 232 с.

73. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева // Психологія: збірн. наук. праць. – 1998. - Вип. III. – С. 35–41.

74. Шалавина Т. И. Теория и практика личностно-ориентированной подготовки будущих учителей к профессиональному самоопределению школьников : автореф. дисс.. д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Т. И. Шалавина; МПГУ-М., 1995. – 31 с.

75. Шевченко Н. Ф. Актуальні питання професійної підготовки психологів у системі вищої освіти / Н. Ф. Шевченко // Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 186 - 189.

76. Шипилова Е. В. Формирование психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности: автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Евгения Валерьевна Шипилова. – М. : РГБ, 2007. – 16 с.

77. Шиянов Е. Н. Развитие личности в обучении : учеб. пособие для студ. пед. вузов / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. – М. : Академия, 2000. – 288 с.

78. Штейнмец А. Э. Психологическая подготовка к педагогической деятельности / А. Э. Штейнмец. – Калуга : КГПУ, 1998. – 364 с.

79. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 31-42.